

వీర సింహా(డు (అను)

తెల్లు ప్రబంధము.

ఇది

అంధ్రవిశ్వకళా పరిషత్తుండితుండగు

నల్లూరి చిన సీతారామ స్వామి శాస్త్రి చే

రచియింపబడి ప్రకటితమైనది.

మొదటికూర్పు 1000.

1935

All Rights Reserved.

విజయమ్.

ఏతత్కథావస్తువునకాటపట్టగు: విజయనగరసామ్రాజ్యము, నళియథామరాయప్రభృతులు, దల్లికోటయుద్ధవిప్లవమును మున్నగు విషయములెల్ల నిందుఁజర్చితంశములె. ఇంక వీరసింహుఁడను నాయకుఁడును మూల్యవతియను నాయికయుఁ దత్పరివారజనులును గల్పితపాత్రములు.

దైవమానుష శక్తులలో దైవశక్తి ప్రబలతరమని ప్రదర్శించుట యేతద్గ్రంథ పరమోద్దేశము. కార్యసాధన సామగ్రి పరిపూర్ణముగ నున్నను నొక్కొక్కప్పుడయ్యది భగ్నమై ప్రతికూలఫలము లభించుచుండుటయే యందులకుఁ బ్రమాణము. కావుననే లోకయాత్రాతత్వజ్ఞులగు పెద్దలీక్కిందీరితని వచించియున్నారు.

శ్లో॥ “అవశ్యంభావిభావానాం | స్రతీకారోభవేద్యది |

తదాదుఃఖైర్నలిప్యేర | న్నలరామయుగ్మిరాః”॥

(వేదాంతపంచదశి)

ప్రాచీనయుగములలో నలరామయుగ్మిరు లెట్టిమానుష శక్తిపరమావధిభూతులో నేటియుగమునందలి విజయనగర సామ్రాజ్యమును దాదృశశక్తిసంపన్నమై యని విశ్వసింపఁదగునుగదా ! వీరసింహుఁడును నట్టి శక్తిసంపన్నుఁడుగనె యిందు వర్ణింపఁ బడెను,

లోకయాత్రాప్రవృత్తిలో నుత్సాహశక్తిని నెలకొల్పుట కయి ప్రాచ్యసాహిత్యతత్వజ్ఞులు సాధారణముగ ధర్మమునకే విజయము గల్గించుటయు, దుశ్చర్య గల వానికే దుఃఖపర్యవ సాయిజీవితమును సంభవింపజేయుటయు నర్హతరమని తలంతురు. కాని యిది కొన్నియెడల స్వాభావికము కాదనుటకుఁ బై నుదాహరించినయనుభవమే ప్రబలప్రమాణ మగుచున్నది. సచ్చరిత్ర గలవారును నొకప్పుడు దైవవశమున నొకమార్గమునఁ బ్రవర్తించుటయుఁ దన్ములమున వారిజీవితము దుఃఖపర్యవసాయి యగుటయు ననేకస్థలములం దగపడుచున్న దనుట లో నెవ్వరును విప్రతిపన్నులు కాఁజాలరు గదా! ఈవిషయములనె విశేషపఱచుచు దైవదుర్విపాకరూపవైషమ్యము నేవగించు నిర్వీణుడగు కథానాయకుఁడిట్లు విధివిధానముల నిరసించెను.

“హా దుర్విధీ తాదృశఃమేయకల్య
 సుగుణకల్పకవల్లిసుదతీమతల్లి
 సృజయించి శోఛోన ఛేదింప నెట్లు
 చేయాడె ! నీకు సౌచిత్యంబె కృపయె!
 గాఢానురాగంబు గలిగింప నేల,
 బంధుమిత్రుల నెడఁబొంపంగనేల;
 దూపలావణ్యముల్ చూపింప నేల,
 నైష్ఠ్యమున పాని నలఁగింప నేల;
 గర్వధూర్వహలక్ష్మీ కలిగింప నేల,
 చాంచల్య మిడి చాని సమయింప నేల;

విజయవిక్రమముల వెలిగింప నేల,
 యపజయంబిడి దాని నడంగింప నేల;
 మతి దప్పి యిటునే విమర్శింతుఁ గాక !
 వెడఁగుచెయ్యుల కింత విసుమాన మేల!
 కల్పభూజముఁబోని కర్ణాటరాజ్య
 మొకవేల్కిల్లిడిని నిట్లు పెకలింప లేదె!
 రాజదేవాధీశు రామభూమిశు,
 శత్రుదురాధర్వు శశ్వజ్జిగీషు,
 నరిచేతి కందించి యడంగింప లేదె;
 అంకురించి చిగిర్చి యలరించి మిగుల
 దీపించుమూల్యవతీవీరసింహ
 రాగకల్పకవల్లి యీగతి నివ్వఁబలి
 తంబుగాఁగ జయధ్వజంబెత్త లేదె
 కోటి కొక్కండేని కొనసాగె నయ్య!
 పెరిగి తోడ్పడనే విఱుగకుండంగ. ”

(౧౬౨౪—౧౬౪౬)

ఇంక శృంగారస్థాయిభూతరతిభావవిజృంభణవిషయమున
 విప్రలంభశృంగారవర్ణన మావశ్యకమె యనియు, బేరిమపర
 మావధివియోగాసహసములకప్రాణతృణీకారమే యనియు,
 బ్రాచ్యసాహితీసారధురీణులు సైతము తలంచినవారె యయ్యు,
 నాయికా నాయకమరణ వర్ణనము రసవిచ్ఛేదహేతువను కారణ
 మున మరణప్రయత్నమును, నచిరాత్సవనరుజ్జ్వలనరూపమరణ

మునుమాశ్రమే కరుణవిప్రలంభపరమావధులని పెక్కరభి
ప్రాయపడుచువచ్చిరి.

“రసవిచ్ఛేదహేతుత్వా స్మరణం నైవ వర్ణ్యతే ।
జాతప్రాయం తు తద్వాచ్యం । చేతనా కాంక్షితం తథా
వర్ణ్యతే॥”

(215 కాఠ)

“యూనో రేకతరస్మిక్, గతవతి లోకాంతరం పునర్లభ్యే ।
విమనాయతే యదైక, స్తదా భవేత్కరుణవిప్రలంభాఖ్యః”

(సాహిత్యదర్పణము. 224 కాఠ).

“సవ్యాపసవ్యత్యజనాద్విరుక్తైః । పంచేషుబాణైః పృథ
గార్జితాసుః । దళాసు శేషా ఖలుతద్దళాయా । తయానభః పుష్ప్వ
తుకోర కేణ॥” (నైషధకావ్యము)

కావ్యకళాదృష్టి నరసినపుడీ యభిప్రాయము సమంజస
ముగనే యగపడును గాని కొన్నియెడల నట్టివర్ణనము స్వభా
వాతికృమణమునఁ గృతకమై కాంతివిదూరమై సహృదయ
హృదయాకర్షణవ్యగ్రము కాక మానదు.

సీ. చనుఁగప్పు దొలఁగ వాసనగాలి కెమరురేఁగుఁ

బరువొప్పనలుఁగులఁ బాటుకరణి

నిడుదవేనలినూనె ముడివీడఁ జిగురాకుఁ

బొడఁదూఱుఁ గార్చిచ్చుఁ గదియు కరణిఁ

బసిఁడిగాజులు పైకి వెనఁ ద్రోచి నునుఁదీగఁ

దెమలిఁచు నురిత్రాడు నెమకు కరణి

మొలనూలు బిగియించి వెలది వెన్నెలఁ

జొచ్చుచి బిటుదీయ కేటిలో నులుకు కరణి

తే. గీ. జడియదళులకు గురియు పుప్పొడుల మునుఁగు

మావికడ నిల్చువిరుల నెత్తావిఁ గ్రోలు

విషమసాయకు నేపుల విసివి విసివి

తనువుఁ దొఱఁగంగఁ దలఁచి యన్వనరుహాక్షి.

(మమచరిత్రము. 3 ఆ 31 ప).

నీ. పవమానమానవప్లవమానకై రవ

చ్యవమానరజముమైనంట దివురుఁ

గరసారసాగ్రతామరసాతిసాంద్రనీ

భూ భూరసాప్తిఁ గన్నీరుఁ దుడువఁ గోరు

మదనానలప్రభాసదనామ్రకోమల

చ్చదనార్చిపైఁ జూపు జరపఁ జూచు

సలయాహతలతాకిసలయాగమలయాగ

నిలయానిలున కూర్చు దెలుసఁ దలచుఁ

తే. గీ. గుంజపుటగుంజదళిపుంజశింజితంబు

వెగ్గలంబైనఁ జెవియొగ్గివినఁ గడంగుఁ

బం వశరభూతపరిభూతపంచభూత

ములఁ దదీయస్థలంబులఁ గలుపు కరణి.

(మమచరిత్ర. 3 ఆ. 118ప).

ఆదికావ్య మగురామాయణము పైతము సుఖపర్యవ
సాయి కాదు గదా ! ఇంత యేల ? కథావస్తువు సుఖపర్యవ

సాయి యైనను దుఃఖపర్యవసాయి యైనను బ్రబంధవ్యక్తమగుచు
సహృదయస్వాదయోగ్య మగుచున్నరస మఖిండానందరూపమై
గదా!

శ్లో. గుణాలంకారశ్రీకృతపరికరో భావవిభవః ।

స్ఫురత్స్పృదుర్భావః క్రమగళితవేద్యాంతరమతిః ।

సుఖం వా దుఃఖం వా నిబిడయతు యూనోః ।

సహృదయేత్వమందానందాత్మా పరిణమతి పూర్ణోరసభరః.

(ప్రతాపరుద్రీయము. రసరస. ౧౦౩ ప).

ఉ. భావమలంకియాగుణవిభాసితమై వికసద్రసోదయ
శ్రీవినివారితేతరవిశేషనివేదనమై యెలర్ప నీ
వావిరి దుఃఖమైన సుఖమైన భవమైన విటీవిటాళియం
దావలఁ బూర్ణమై సహృదయాత్మలఁ గేవలహర్షమై తగున్.

(నరసభూ. ౩ ఆ. ౧౫౫ ప).

ప్రకృతకావ్యమున దైవనశమున సత్యావశ్యకముగను
నుచితముగను బ్రవర్తించిన ప్రవర్తనముచేత నవజనీయ మగు
ప్రాణత్యాగమునకు నాయొక లోనయి గాఢానురాగపరిపాక
రూపనాయకమృతికి మూలమై నుండినది. కావుననే వీరసింహనంకల్ప
సోపాననిర్మూలనమూలకారణ మగునాత్మప్రవర్తనము నందలి
న్యాయ్యత నిట్లు మాల్యవతి విమర్శించి తననిర్దోషితను వెల్ల
డించెను.

“ఏల చింత ! వివేకమింతేని లేక

చిత్తమా తత్తరించెద వేల భేల !

అసువులం జవిఁ జూపి మసలించె దేల?
 అర్కవంశోద్భవుండభిమానధనుఁడు
 నిష్కళంకసుధాంశునీకాశక్తి
 రారాజితుఁడు తిమ్మరాజమూర్ధన్యు
 నాత్మజ చెఱ కేఁగునంతటియనదె!;
 ప్రాణంబు మిత్తికి బలిసేసి మాన
 మును గాచికొనకింక వెనుదీసెదేల?

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

పరికింప నిందు నానెరసేది? దైవ
 దుర్విపాకం బిట్లు త్రుంగించె గాక!
 వింతలా వంతల స్వేగుచు నున్న
 మజ్జీవితపుమోక నుజ్జీవితముగఁ
 బచరింప ననురాగ పవమానసీత
 జీమూతమై వచ్చి చెఱగహ్వరమునఁ
 బడరానికడగండ్లఁ బడుచుజ్జ్వలించు
 హృదయాధినాథు నుపేక్షింతు నెట్లు?
 భాగ్యంబునంజేసి ప్రాణేశ్వరుండు
 తురక వివేకించి తొలఁగించె నంచు,
 బందీవిమోచనమందు నాచేయు
 జతనం బెఱుంగక సడికి వంచనకు
 సంకోచ మందక సాహసంబంచు
 నానిమిత్తంబునన్ శంకించి కొంచు,

నడులదేశంబందె యాలసింపకయ
 యాయోధనోత్సాహియై నన్ను మనిచి
 శ్రీరామరక్ష సుస్థితి నందఁ గల్గె.
 ఆత్మేశ సంరక్షణార్థమై తనువు
 వ్యయమాచు ధన్యంబ యాను వేయెల!
 దైవంబ యీపట్ల దయ సూపితయ్య!
 వివరీతములు సేసి నెతఁ గూల్పుకుండ.
 పాజ్ఞేశు వంచించి యసువులన్వీడు

కొననానె యనినీకుఁ గొంకేల మనస?
 మానరక్షార్థమై పాణింబు తృణము
 గాఁ జూచువారలం గాదె మన్నించు
 శూరాగ్రసరుడై న వీరసింహుండు.

అని యంగుళీయాంకితాత్మేశనామ
 మధురాక్షరము లై నమగజాలరవల
 నమృతబిందులఁ బోలె నాని యాతన్ని,
 యాత్మాపరాధసమాధానలేఖ
 చెలులమూలంబునఁ జేరు నీశునకు
 సంచు నీరీతి లిఖించఁగా సాగె:
 జన్మజన్మములందు స్వాంతంబు నిన్నె
 సేవించుఁ గావుతఁ జిత్తేశ్వరుండ;
 కాంత నీయవ్యాజకారుణ్య మెప్పు
 డీతపస్వినికిఁ జేయూతయకాఁ గాత;

కొఱనోము నోము నీనిఱుచేదతనువు
 నినుఁ గూడు చరితార్థతను గాంచకున్నఁ
 గలలయందును సమాధులయందు నిన్ను
 భావించి తనివోవ నేవించి నీదు
 కల్యాణగుణములం గాంక్షతో నెన్ని
 కఱవు తీఱఁగ నీదుకారుణ్యగరిమ
 మన్ననల్ గాంచియు మది ధన్య మయ్యె;
 ఈమాత్రకోర్వలేకిటు మచ్చరించి
 కనులనిప్పులు వోసికొనె దుష్టనియతి.
 స్వాభీష్టనంసిద్ధిభంగంబు నరసి
 పరిభవాపరిశుద్ధి పడయంగ వెఱచి
 స్వాతంత్ర్యమును జూపవలసె నీమేన;
 నపరాధములు సై పుమా వీరసింహ;.....

(౧౦౩౯—౧౧౦౫).

జౌచిత్యపరిశీలనవిషయమున నభిప్రాయభేదములు పె
 క్కుగా నుండవచ్చును. రసాస్వాదబోలుపులగు పండితకవు
 లిందలిగుణలేశములను స్వభావసులభ మగుప్రీతి నాదరింతురు
 గాక !

పరస్పరవిరోధము గలపాత్రముల ప్రసంగములలో విమ
 తనిరాకరణధోరణి యుండుటయే స్వాభావికమగుటచే నీక్రింది
 రీతిగలయాయాపాత్రముల వాక్యములు శంకాస్పదములు
 కానేరవు.

“అలియదిల్ సా రేమి! యతని తలేమి!

రాయబారం బేమి! రామరాయండు

జాగ్రత్త పడుటేమి! చాలునన్నార్” ౨౮౮ మొ.

“పిటికిపందలు మల్క-మొఱకుఁజేండ్లకును” (౯౭౬)

“అకట దేవద్విజాంతకులచే ఘోర

గోఘాతకరపాతకులచేత మిగుల

నపవిత్రపఱుప నీయఁగనొనె నేడు” (౧౧౬౦ మొ)

ఇక్కఁ గవిహాక్యములందట్టి యావేశములేని తాటస్థమై

గస్పట్టుచుండును.

“సామ్రాజ్యవర్ధ నాశాపిశాచంబు

నావేశమేమి చేయఁగఁ జాలకుండు!

సేషభాషాజన్మవిషయసంబంధ

ముల విస్మరించి కేవలము వైజాత్య

వై మత్యముల వేఱుపడి పరస్పరము

ష్టేచ్ఛులంచును గాఢిరీలంచు నిట్లు

లనోన్మనసననాయత్త చేతస్కు

లనోన్మనరాజ్యాపహరణేచ్ఛ లగుచుఁ

దురకలాద్యులు నొక్కతరముపారిట్లు

క్షీణులై స్వాతంత్ర్యహీనులై దీను

లై నాఁడునాఁటికి నడఁగిరే కాదె!

కొటుంబకలహానఁ జేటొందుటరుదె?

ఇంక నిందలివర్ణనములందును బాత్రోచితముగను సంద
ర్భోచితముగను భారతీయులయు మహమ్మదీయులయు నొత్కృ
ష్టము సరిగాఁ బ్రశంసింపఁ బడియెను.

“మినుమీఁదఁ బడె నన్నఁ దొనకింతలేక (౧౮౧౩)

విగ్రహంబులయందు వెనుకంజ లేక

యశమేని మృత్యువే సందునందనుక

సింగముల్ మత్తమాతంగకుంభముల

కుఱికెడు మాదిరిఁ బెటవరూఢినుల

పైఁబడి నిజభుజాబలము చూపించు

భారతీయులుఁజేని పరులపాలేసి

పటచిరే! యెపుడేని ప్రాణాశతోడ. (౧౮.౨౦ పా.)

చేయంగ విని వీరసింహుఁ డుల్కిపడి (౧౮౨౩ పా.)

కనుఁగుండముల నగ్నికణములు రాలఁ

గంపోత్తరాంగుఁడై కలగుండు వడుచుఁ

దనువు దానెఱుంగని తమకంబుతోడ

నఱిముఱి రిపులవ్రాహ్మణములందుఁ జొచ్చి,

విలయకాలములందు వీలైచు నల్ల

సురగాలి రేఁగుచిచ్చుటకంటికంటి

మంటనా జాజ్వల్యమానుఁడై యేచి,

సురియతో నెడసించి శిరము వ్రచ్చియును,

గంఠంబుఁ దెగనేసి కరము ద్రుంచియును

వలకేల నొక్కని వలకాల నొకని

డాకేల నొక్కని డాకాల నొకని

నదిమియుఁ జదిపియుఁ గుదిచి, కూల్చియును,

బలుమాని సరకాలఁ జలిచీమపిండుఁ

జదిపినమాదిరి మదపులేచుంగు

కమలాకరంబును గలఁచు కై వడిని,

సింగంబు లేళ్ళను జెనకుచందమున,

నాలమందల వ్యాఘ్ర మలఁచుతోయమునఁ,

బెఱసేన పీనుంగుపెంట గానించి

యేడ్తెఱఁ జూపించు నెడనెట్ట యెదుట (౧౮౬౫)

బలుబొజ్జ మెకములం బొలియింపఁ జాలు (౫౦౧౪.)

పలితంబ యనఁబోలు తెలిజ్ఞులు వేళిలు

తెఱనోటిమెకములం దెఱలింపఁ జాలి

గజవాజినృపతులం గవియంగ నొడు

గఱచుచుఁ గొల్కొను గడ్డముల్ నిగుడ

గుమిగూడు వింతైన కొదమసింగములె

యపు నుమ్మరావులు తవిలి సేవింప,

బిజపూరు దరినుండుబీడుల నిండిసి

బీడ రహమ్మదాబాదు గోల్కొండ

బీజాపూరీశు లభిన్నులై చేరి

కర్ణాటసామ్రాజ్య కల్పవృక్షంబుఁ

గూఁకటివేఱుతోఁ గూల్పంగఁ జాలు
 కుద్దాలములుఁజోని కోఱమీసముల
 నులివెట్టుకొంచు నుమ్మలికతో, రామ
 నరనాథుగరువంపునడక రోయుచును (౫౧౫ పా.)

... ..

ఇందలిఛందస్సు ద్విపదకుఁ జాలసన్నిహిత మగు మంజరికిఁ జాలసన్నికృష్టముగ నుండును. అరయనరయ నిది మంజరి యన్నను ననవచ్చును.

ద్విపది యని కావ్యాలంకారచూడామణిలో నున్నది. తక్కినగ్రంథములలో నెల్ల ద్విపద యని ప్రయోగింపఁబడినది. సంస్కృతకోశములలో ఋక్కున కర్థమగునపుడు ‘ద్విపద’ యనియు మాత్రాఛందోవిశేషమున కర్థమగునపుడు ‘ద్విపది’ యనియు వ్రాయఁబడెను.

“ద్విపదా-స్త్రీ. ద్వాపదావస్యాః, పాదస్యాన్త్యలోపఃటా. పి భత్వాత్పదాదేశః-ఋగ్వీశేషే-ఛందోభేదే జీప్-.

ద్విపదీ-” (శబ్దస్తోమమహానిధి).

“ద్విపదా-స్త్రీ-ఋగ్వీశేషే-ద్వాపదావస్యాః, సంఖ్యాసు పూర్వస్యేతి పాదస్యాన్త్యలోపఃటాబృచీతి టాపి, పాదఃపత్”

“ద్విపదీ-స్త్రీ-మాత్రావృత్తాంతరే-ఆదాపః ట్కలసంగ తమేతత్త దనుపంచచతుష్కలమ్|గుర్వంతం, ద్విపదీ భవతీహవింశత్యష్టకలందలమ్.....”

(శబ్దార్థచింతామణి)

వయినందర్భమును బట్టి మాత్రావృత్త భేదమగునపుడు 'ద్విపది' యనియె చెప్పుట యుక్త మనితోచుచున్నది. కాని పై సంస్కృతకోశములలోఁ జెప్పఁబడినమాత్రలలక్షణము గల పద్యమును సంబంధించిన దీతెలుఁగుపద్యముకాదు. అట్లయినను ఋగ్విన్న మగుపద్యమునకు వాచక మగునపుడు 'ద్విపది' యనుటయె వ్యాకరణసమ్మత మనవలసి యున్నది.

పరిశీలింపఁగా 'ద్విపద' అనునదియు సాధుజే యేమో యని తోచుచున్నది. రెండు పదములు గలది యను విగ్రహముచే 'ద్విపద' శబ్దము సాధు వనుటలో విప్రతిపత్తిలేదుగదా. పదశబ్దమునకు బద్యపాదమను నర్థమును గలదు గదా.

“పద-న. పద-అచ్-~~చిహ్న~~ స్థానే, పాదే, ఉద్యమే త్రాణే, వస్తుని, శబ్దభేదే, (సుప్తి జంతరూపే) ప్రదేశే, స్లోకపాదేచ” (శబ్దస్తోమమహానిధి.)

“ద్విపద పుం, ద్వేపదేయస్య...” (శబ్దస్తోమమహానిధి).

పండితకవిపుంగవుం డఁనఁ దగు పాల్కురికిసోమనారాధ్యుఁడు పైరీతి నరసియే కావలయు 'ద్విపద' శబ్దమును మార్పరానిరీతిగఁ దనపండితారాధ్యచరిత్రముననిబద్ధముచేసియున్నాఁడు.

“...ఆదిప్రాసనియతి తప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు నొప్పుదు ద్విపదకావ్యోక్తి నా వలదు!.....ద్విపదాంబురు హముల ధృతిబసవేశుద్విపదాంబురుహము లతిప్రీతిఁబూన్తు”

ఇంక ద్విపదమంజులలక్షణములు పరిశీలింప వలసి
యున్నది.

“శక్రత్రయంబును సవితృండుఁ బాద
విక్రీడితులు మృదుద్విపదికి నెపుడు
నళియుఁ బ్రాసంబును వలయు దీనికిని
నలుగు ప్రాసంబుండు నరుస మంజునికి”

(కావ్యాలంకారము)

ప్రాచీనుఁ డగువిన్నకోటపెద్దిరాజు చెప్పినయీలక్షణ
మును బట్టి ద్విపదకును మంజురికిని నెల్లవిషయములందును
నొక్కటే లక్షణమనియు ద్విపదలోఁ బ్రాసనియమ ముండుటయుఁ
మంజురిలోనది లేకుండుటయు మాత్రమే రెండిటికిని భేదమ
నియు విశదమగుచున్నది.

కవిజనాశ్రయమున ద్విపదలక్షణము మాత్రము చెప్పఁ
బడెను. ప్రాచీనకాలమున ద్విపదలుమాత్రమే ప్రబంధవాఙ్మయ
మున కెక్కి యుండుటచేఁ గానలయుఁ గావ్యాలంకారచూడా
మణికర్త చెప్పియున్నను సామాన్యమనితలంచి భీమకవి మం
జురిలక్షణము నుపేక్షించియుండెను.

“ఇంద్రగణములు మూడినగణంబొకటి”

చంద్రాస్య ద్విపదకుఁ జనుఁ జెప్ప రేచ

(కవిజనాశ్రయము).

పయినదాహరించిన కావ్యాలంకారచూడామణి కవిజ
నాశ్రయాది లక్షణకర్తలు రంగనాథరామాయణాదిద్విపద

ప్రబంధములను బాగుగఁ జరిశీలించి సరియగు ద్విపదలక్షణమును జైత్రుని జెప్పియుండిరని గూలోచింప వలసి యున్నది.

కవిజనాశ్రయమునకుఁ దర్వాతిదగు ననంతని ఛందో దర్పణమునందు ద్విపద ము మంజరియుఁ బేర్కొనఁ బడినవి. అందు ద్విపదలక్షణముఁ ప్రాచీనసద్ధతినె చెప్పఁ బడెను. మంజరిలోఁ గొన్నినియమము లధికముగఁ జెప్పఁబడినవి. కాఁగా నప్పటికిఁ బ్రబంధముల కెక్కక చాట్యాదిరూపమున వెలయునట్టి మంజరులలోని నియమముల ననంతఁ డట్లు వచించెనా యని యాలోచింప వలసి యున్నది.

“ఇంద్రులు మువ్వరు నినుఁడొక్కరుండు ।
సాంద్రమై యొక్కొక్కచరణంబుఁ గొలువ ।
నలరు పద్మోదరుఁ డంచు ధీరోత్త
ములు విస్తరింతురు ముదముతోఁ ద్విపద.”

(ఛందోదర్పణ).

శ్రీమందిరాకారు జితదైత్యధీరుఁ ।
గీర్తించుచోఁ బుణ్యనర్త నుండనుచు
యతిమాలు పాస మిట్లెచ్చోట నిడక
సరసిజనాభాయ సముదగ్రసాహ ।

సాయ సమో యంచు శబ్ద మొక్కటియ
రెండుపాదముల నీక్రియఁ బంచి యిడక ।
వెలయు ప్రాసము లేనిద్విపదయై పరగఁ
బూజింప నలయు వాక్కుష్పమంజరుల”

(ఛందోజ)

ముందుదాహరింపఁ బోవురీతిని రంగనాథరామాయణాది ద్విపదకావ్యములలోఁ బయిమంజరీలక్షణములోఁ జెప్పఁబడిన నియమవిశేషములు లేమింజేసి ప్రాచీనలాక్షణికులు ద్విపదలక్షణములో నట్టినియమవిశేషముల నుపదేశింపరైరి. ఈక్రింది యర్వాచీనలాక్షణికులు రంగనాథరామాయణాదిద్విపదకావ్యములను సరిగఁ బరిశీలించక స్థూలద్వస్త్రిపై పైఁ బంజరీనియమవిశేషములు రంగనాథరామాయణాదిద్విపదకావ్యములందును గలవని తలంచియుఁ బ్రాచీనలాక్షణికులు ద్విపదమంగలులకుఁ బ్రాసతదభావములు మాత్రమే భేదకములని చెప్పియుండుట నరసియుఁ గావలయుఁ బయిమంజరీలక్షణములోని ప్రాసహైయమాత్రవిశేషము పోఁగాఁ దక్కినలక్షణము తెల్లద్విపదయందును నుండవలయునని నిశ్చయించికొని యీక్రిందిరీతిని ద్విపదలక్షణమును జెప్పియున్నారు. అప్పకవి యర్వాచీనుఁడైనను ననంతమాత్యుని వలెనే ద్విపదలక్షణములో నట్టినియమవిశేషములను జెప్పక మంజరితో మాత్రమే వానిని బేర్కొని యున్నాఁడు. అప్పకవికిఁ బూర్వోఁడును ననంతమాత్యునకుఁ దర్వాతివాఁడును నగు తాళ్ళపాకము చిన్నన్న యీక్రిందిరీతి ద్విపదలక్షణమును వచించియున్నాఁడు.

ద్విపద “వాసపుర్ ముప్సరు వనజాస్త్రుఁ డొకఁడు
భాసిల్ల నదియొక్క పదము శ్రీకాంఠ
క్రమమున నవినాల్గుగణముల నడచుఁ
క్రమదూరముగఁ బ్రయోగము సేయరాదు

ఆపాదమునకు మూఁడవగణం బాది
 దీపించు యతి యంబుధిప్రియతనయ
 యుపమింప నవి ప్రాసయుతములై రెండు
 ద్విపదనా విలసిల్లె వికచాబ్జపాణి
 ద్విపదకు ద్విపదకుఁ దెగఁ జెప్పవలయు
 నెపుడు సంస్కృతమున నితరభాషలను
 యతులలోపలఁ బ్రాసయతి దక్క సకల
 యతులు చెల్లును బ్రయోగానుసారమున
 ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేకశబ్ద
 మపుడు ప్రయోగింప నది యయుక్తంబు
 మఱియు సంస్కృతపు సమాసరూపమున
 నెఱయ నెన్నిటిన్ నై న నిర్మింపఁ దగును.”

(అష్టమహిషీకల్యాణము)

ద్విపదకవులలోఁ బ్రాచీనతముఁడగు పాల్కురికిసోమనా
 రాధ్యుఁడు తనద్విపదప్రబంధములలోఁ బదమధ్యపాదావసాన
 ప్రయోగములను బదమధ్యపద్యావసానప్రయోగములను బ్రాస
 యతిప్రయోగములను ధారాశముగాఁ జేసి యున్నాఁడు.
 ప్రాచీనలక్షణగ్రంథము లగు కావ్యాలంకారచూడామణి కవిజనా
 శ్రేయములలో నీవిషయమున నేమియుఁ జెప్పఁ బడి యుండలేదు.
 పదమధ్యపాదావసానము దోషమని చిన్నన్నగారును జెప్పియుం
 డలేదు. మంజరులలోమాత్రమే పదమధ్యపాదావసానము దోష
 మని యనంతామాత్యాప్తకవులు చెప్పియున్నారు. ఇంకఁ బద
 మధ్యపద్యావసానమును బ్రాసయతిని బాల్కురికిసోమనారా

ధ్యుడు ధారాళముగాఁ బ్రయోగించుటయే గాక ప్రాసయతి ప్రయోగార్హమని చర్చించియు నున్నాడు.

“జాతులు మాత్రానుసంధానగుణవి
నీతులు గాన, యనియతగజైశ్చయ
నియును బ్రాసోవా యనియు యతిర్వా య ।
నియుఁ జెప్పుభందోవినిహితోక్తి గాన
ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన
దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి॥

తప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు...” (పండితారా)

పయిరీతిని బ్రాసయతి ద్విపదలలోఁ బ్రయోగింపనగునని సాధించుటయే గాక పయిపద్యములలోనె పదమధ్య పద్యావసాన ప్రయోగములను ధారాళముగాఁ జేసి యున్నాడు. ఇంక సోమనారాధ్యుని ప్రాసయతి ప్రయోగములు దిజ్ఞాత్రముగాఁ జూపఁ బడుచున్నవి.

“ఉల్లమున మదీయవల్లభుఁ జెన్న ।

మల్లికార్జునుఁ దేటతెల్లగా నిలిపి॥”

“వ్యక్త లింగముల సద్భక్తి రసాభి ।

షిక్తుల నూతనభక్తులఁ గొలిచి (బసవపురాణ. 1 ఆ).

చిన్నున్న గారి యష్టమహిషీకల్యాణములోని ద్విపదలక్షణమును విశ్వసించుచు నేటిలాక్షణికు లీక్రిందిరీతి నభిప్రాయ పడుచున్నారు.

“ద్విపదమున నితరకవులెవ్వరును బాటింపనిప్రాసయతి నీతఁడు చేర్చెను. రంగనాథరామాయణమునఁ గాని గౌరనహరి

శ్చంద్రచరిత్రమునఁగాని ప్రాసయతి యెక్కడను గానరాదు.
ఈతఁడును సీతనికనుయాయు లగుశివకవులు మఱికోందఱును
మాత్రమే యీద్విపదప్రాసయతిని జేర్చిరి...”

(బసవపురాణపీఠిక. 88 పుట).

సరిగాఁ బరిశీలింపకయె పీఠికాకర్తగా రిట్లువ్రాసిరి గాని
రంగనాథరామాయణమునఁ బ్రాసయతిప్రయోగములును బద
మధ్యపద్యావసానప్రయోగములును ననేకస్థలములం దగపడు
చున్నవి.

—♦ ప్రా స య తి ♦—

“ఎనసి గోహత్యచేసిన వానిగతికి”

“శరణార్థిఁ బ్రోవనిదురితాత్ముగతికి”

(రంగనాథరామాయణము. 131 పు.)

“రసరసాన్నములను మెసవెడువాఁడు”

(రంగనా. 137 పు).

“నిలువ గాకుండ నిచ్చలు నొసంగుదువె”

(రంగనా. 138 పుట)

“అని తనపెండ్లివార్తను సంతఁ దాను”

(రంగనా. 148 పుట).

—♦ పదమధ్యపద్యావసాన ప్రయోగములు ♦—

“తమతమయిండ్లకుఁ దారర్థినరుగఁ

శమితాత్ము లగుమునిసంఘంబు లప్పు ।

డంత నావృత్తాంత మామోగదృష్టి”

(రంగనా. 37 పుట).

“విశ్వంబు కలగొనివెదకి నాయెదుట ।

నశ్వంబు గొనక మీరరుదేర వలవ

దని పల్క నాఁగాక.....” (రంగనా. 40 పుట).

“చిన్నారి నూఁగారు సింగంపుఁగొను

పొన్న పూఁబొక్కిలి పొదలెడుపిల్లదు

లూరులతీరు.....” (రంగనా. 80 పుట).

“కౌసల్యసతి వామకర మంటఁ బట్టి

కై నేత లుడివోయి గతపుష్పకర్ణి

కారశాఖయుఁ బోలి..... (రంగనా. 1—35 పుట.)

(“కర్ణికార-పు-కర్ణికా మృచ్ఛతి...” శబ్దప్రమమహానిధి)

“వసుధ రాలెడివిరుల్ వహ్నివలములు

ముసురుతేనియసోన ముంచినవాన

గా నొప్పుచువసంతకాలంబు.....”

(రంగనా. 198 పుట).

పయిరీతిని రంగనాథరామాయణములో సైతము ప్రయోగములు వెలయుచుండుటచేతనే ప్రాచీనలాక్షణికు లెవ్వరును ద్విపదలో పదమధ్యపద్యావసానప్రయోగమును బ్రాసయతిప్రయోగమును ఘటింప రాదనుచుఁ జెప్పియుండలేదని తోచుచున్నది. ఉపజాతులలో (సీసాదులు) మాత్రమే ప్రాసయతులు చెల్లుచుండుటయు జాతులలో (శందాదులు) నవి చెల్లకుండుటయు సంప్రదాయమై యుండుటంజేసి జాతులనందగుద్విపదలలోఁ బ్రాసయతిప్రయోగము సంప్రదాయసిద్ధము కానేరదని తలంపరాదు. జాతులలో ద్విపదలకుఁ గొన్ని విలక్షణధర్మములు లేకపోలేదు.

సమాసమధ్యపద్యావసానమును బదమధ్యపద్యావసానమును నితరపద్యములందు లేవుగదా. అట్టివింతప్రయోగము సై తము ద్విపదలవిషయమున నంగీకరింపఁబడలేదా?

జాతు లగుద్విపదలయందే ప్రాసయతి సమ్మతమగు నపు డింక మంజరిలో నద్దానిసమ్మతి కై ముత్యన్యాయసిద్ధము గదా. ప్రాసనియమము లేమింజేసి మంజరి యుపజాతి యనఁదగునన్న ను ననవచ్చును గదా. ప్రాసనియమము లేమింజేసి మంజరి లోనిప్రతిపాదమును బద్యమువంటిదే యని యంగీకరించినప్పు డును ద్విపదలలోఁ గలపదమధ్యపద్యావసానప్రయోగములను బట్టి మంజరులలో నుండరాదని యనంతఁడు చెప్పిన “సముద గ్రసాహ సాయనమోయంచు శబ్దమొక్కటియు, రెండుపాదముల నీక్రియఁ బంచి యిడక” అనునియమముసై తము పాటింపఁ దగినది కాదని గ్రహింప నగును.

పయినందర్భములను బట్టి యీప్రబంధము సందలిఛందస్సు మంజరియన్నను ననవచ్చుననుట యుక్తమై యనిగ్రహింపవలెను.

ఈగ్రంథములోని యితరవి శేషప్రయోగము లాయాస్థలము లలోనె లఘుటీకలో సమర్థింపఁ బడును. కాన నిటవిస్తరింపలేదు.

కొన్ని సంవత్సరములక్రిందటనె రచింపఁబడినదయ్య ని య్యది కొన్ని కారణములచే నేటిదనుక ముద్రాపితము కాఁ జాల దయ్యె. నేటికైన ముద్రితమై విమర్శకరసికశిఖామణుల మానసవీణిని విహరించుభాగ్య మందినాదుల కెంతయు సంతోషించుచున్నాను.

విశాఖపట్టణము, } ఇట్లు విన్నవించునుజనవిధేయుఁడు,
12-11-1934. } వజ్రుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,
గ్రంథకర్త.

—:గురుదేవతాస్తుతి:—

శ్లో॥ సుధియా పరిపూతమానసా।
కలయేఽహం జగతః ప్రియంకరా।
పితరా మమ వేంకటాంబికా।
ముఖలింగేశ్వరజంపతీ హృది॥ ౧ ॥

శ్లో॥ పితామహభ్రాతృసుతం స్వవిద్యా।
గురుంచ చింతామణి సత్సమాఖ్యమ్।
శ్రీవత్సగోత్రోద్ధరణప్రశస్తిం।
సమామి నారాయణ సత్కపింద్రమ్॥

(మొదటిశ్లోకమున మాతాపితృపరముగాను భార్యతీపర
మేశ్వర పరముగాను సర్థద్యయము నెన్నునది. రెండవశ్లోక
మున గురువులగు నారాయణపండితుల పక్షముగాను విష్ణు
పక్షముగాను సర్థద్యయము నెన్నునది. భ్రాతృజాయామ్మను
కాళిదాస ప్రయోగమునుబట్టి భ్రాతృసుతశ్చ సమాసము
గురుపరార్థమున సప్రమాణమగుచున్నది.)

వీరసింహుఁడు

ప్రథమగుచ్ఛము—ప్రథమపుష్పము.

శ్రీమన్మహారాజ, భూమివాసరాజ,
రాజాధిరాజ, వీరప్రతాపా, ప్త
దిగ్రాజ భయద, రాక్షసేంద్ర, రాజ
పరమేశ, మూరురాయరగండ, బిరుద
ధరణీతలేంద్రదోస్తస్సంభసాధంబు,
నభ్రంకష మహీధరాటవ్యకృతక
సాలపరంపరా శ్రాంతగుప్తంబు,
దుంగభద్రాపగాభంగాశుగౌఘ
సంరక్షితోత్తరాశావకాశంబు,
దక్షిణాధీశ్వర స్థాయిసామ్రాజ్య
వనజాలయాచ్యుత వక్షస్థలంబు
గర్జాటమండల కాంచన సూర్యత
మణిహార హీరకాత్మకనాయకంబు,

౧౦

టీ-౧-౪ ఇచ్చెల్ల విజయనగర రాజులకుఁ బారంపర్యముగఁ జెల్లుచున్న బిరుదములు. (చూ-నారచించినవ సుచరిత్ర విమర్శనము ౧౫౩ పుట) శ్రీమదిత్యాదిచేగ్రంథాది మంగళమాచరింపఁబడెను.

౬

అకృతక=సహజ

౮

ఆశుగౌఘ=వేగముగాఁ బాటుప్రవాహము, బాణసముదాయము

౯

ఉపసర్గసంధియతి. అప్పకవీ. ౩ ఆ ౧౫౩-గ్రంథాలయం

శ్రీరంగరాట్ సదా శివ దేవరాయ

రాజ్యసంస్థాపక రామరాజేంద్ర

రాజనీతివిలాస రక్ష్యమాణంబు,

శాంతపరస్పర సహజవిరోధ

విద్యేందిరోల్లాసి విద్యాపురంబు,

విభువిజాపురపరీవృథునిరోధంబుఁ

౨౦ మౌలఁగించుకొని నేర్పుబలిమి నుద్వృత్తిఁ

జేరె నొక్కఁడు వీరసింహుఁడ న్వాఁడు,

సాహసగాంభీర్యశౌర్యధైర్యంబు

లొలికెడు చుఱుకుఁజూపుల తీరువాఁడు,

శృంగారవీరముల్ సంగాతమంది

౧౪ ఉ॥ ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపఁడ్రుఁడు కృష్ణరాయ ధా
త్రీపతి సార్వభౌమ దుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాప సం
తాపితశత్రుఁడై యలసదాశివరాయ నిరంతరాయ వి
ద్యాపుర రాజ్యలక్ష్మికి నిదానము తానయి మించెనెంతయున్.

(రామాభ్యుదయము).

౨౪ 'రసస్యోక్తిః స్వశబ్దేన' అను చోప్పనఁ గల్గి రసదోషమున
కిది లక్ష్యముకాదు. విభావాది వర్ణనరూపమున నాయా రస
ములను వ్యక్తపఱుపవలసినపు డయ్యెరసములను స్వనామ
వాచ్యములుగఁ జెప్పట యద్దానికి లక్ష్యము కానోపును.
'వీరోరసః కిమయమేత్యుతదర్పవీషః' (భవభూతి యుత్తర
రామచరితము) ఇట్టికవిప్రయోగములుపెక్కుగలవు. 'ఇంద్రుఁడు
రంభతోశృంగారరసము వెలయునట్లు గ్రీడించెను' 'ఇట్టివి
వోషావహములు.

యాకారమందిన యాస్యంబువాడు.
 సింగారములకెల్ల, సిరి పుట్టినిల్లు,
 విజయలక్ష్మీకిదావు, వీరులప్రోవు,
 భూతలన్నర్గమప్పురినేరి యతఁడు
 సురమార్గమును దాఁకు వరణాగ్రములును,
 30 దుహృదదుర్ధువు దుర్గనిర్మితములుఁ
 గుడియెడమలయందు నెడయింతలేక
 పుడమియీనినయట్టి వడువునందోచి
 యాన్నత్యమునయందు నందంబునందు
 నొండొంటి వెనుదీయకుండు సౌధములు,
 రత్నగర్భాదేవురస్థులనన్యస్త
 రత్నభూషాసహస్రంబులుంబోని
 నవరత్నకోటులన్ భరితంబులైన
 రత్నాకరోపమ రత్నావణములుఁ,
 గనులకామెతలిచ్చి తనియించుచుండ,
 40 నిరుగెలంకుల సౌరులిరుగన్నతిగువ,
 నింద్రజాలములందు నెదస్పృహలందుఁ
 గలందు నగుధాతృకౌశలాగోచ
 రములైన తద్వైభవముల నీక్షించు
 చొడలెఱుంగక పోవుచుండి యొక్కెడను
 మాతంగవేలాద్రి మాలావృతంబు

- ధావద్రథోచ్చలన్నా కాచితంబు
యోధాళియాదస్సమూహోవృతంబు
ధన్వివ్రజాభంగజంతురవీచి
కావారమునగు స్కంధావారజలధి
- ౫౦ వీక్షించె: వీక్షించి వెఱుగంది యతఁడు
తలయట్టై పంకించి తలపోసెనిట్లు:—
“ఔర! యిట్లైటఁగా యలి యదిల్ సాహి
నులతాను లోలోన స్రుక్కుచునుండు;
ఇభ రామకుతుబుసా యెదతల్లడిల్లఁ
దెవులుదాలనివీడఁ దెరలుచునుండు;

౪౧ వికల్పయతి.

- ౪౨ వరుసగా నిల్చిన ధనుర్ధరులవరుసలు విఱుగని తరంగములవలె నుండెను.
- ౫౦-౬౦:—,భవేద్భిరుదశభేషః| యథేష్టం వర్ణకల్పనా| గ్రామమానుష్య బిరుదః| శబ్దానామపిసో (సమాసో) మతః|.....| స్వరూప తస్యమానుః స్యాత్| ద్వికౌరవ్య కృతావపి||” (వికృతి వివేకము ౧౩౪-౩౩౫పుట).
- ౫౧ షాహి=సాహి=రాజ్యము; షా=సా=రాజు; అన్యదేశ్య మచ్చతెనుఁగులోనిది గాన నందు సంస్కృతభవమునందువలెనే యనాంధ్రవర్ణము లుండరాదనిలాక్షణికాశయము.
- ౫౨ ‘తొలు’ అనునది యపశబ్దమనియు ‘తవులు’ అనియె యుండ వలెననియు వసుచరిత్ర టీకాకర్త వ్రాయుట పొరపాటు. (చూ. ౭౧౧ పాదము లఘుటీక).

'అముదానగరనిజాము హుస్సేను'
 నిస్సేమచింతాబ్ధి నిర్మగ్నుడగును.
 కృష్ణరాయాత్మజాధీశుడార్చిత
 బుక్కరాయకులాబ్ధి పూర్ణచంద్రుండు,
 రాజదేవేంద్రుండు, రాజరాణ్మూర్ధ
 తటకిరీటావళీఘటితమాణిక్య
 నీరాజితపదాబ్జుడౌ రామరాజ
 నరపతీంద్రుడుదక్క ధరణీశు లేవరు
 నీరీతిగ నిరీతి నేలంగనైరె?
 మలకలమెలికలన్ మలంగింపనైరె?
 శ్రీ త్రియాధములింకఁ గాణాచియంచు
 స్వమతాభిమానంబు చాలించికొంచుఁ
 దురకరాజ్యమునందె తిరమాదు రకట!
 ఆగర్భశత్రువై యలియదిల్ సాహి
 యనృతరాజద్రోహ మదిమి మ్మాపై ని
 దిమ్మరాజాఖ్యబందీనాథుకటకు
 ఖాయిదాలోనుంచి కారించుకతన

౧౮ ఉ॥ అపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుండు కృష్ణరాయ ధా। శ్రీపతి
 సార్వభౌమ దుహితృప్రియుడై.....(రామాభ్యుదయము).

౧౯ 'ఆశ్వపతులు, గజపతులు, నరపతులు,' నని యాకాలపు దక్షిణ
 దేశమునందలి రాజులు మూడు తెగలుగ నుండెడివారు.

౨౦ నిరీతి=ఈతిబాధలు లేకుండునట్లు.

కలియుగనై కుంతకర్ణాటరాజ్య
 లక్ష్మీనేవింపజాలక యింతదనుక
 వ్యర్థమయ్యెనుగాదె యకట జన్మంబు!”
 అంచులోగుందుచు నంతంత నదరి
 “అన్న! కూలితె తృణచ్ఛన్నకూపములె
 యగు తురుష్కులబారికగ్గంబ యగుచు.
 తల్లిదండ్రులు చన్నతమ్ముని శిక్షింపఁ
 బసివాని విడనాడవలసెగా నీకు.
 అట్టిసీయపమృత్యు వాలింపజేసి
 యసువులఁ జవిజూపి కనుగందనీక
 మఱపించి కాలంబు మనిచెగా నన్ను!”
 అని యాతఁడాత్మ పూర్వావస్థదలచి
 కన్నఁదామర లశ్రుకలుషముల్లాగ
 నుండ నిశ్చేష్టుడై యొక్కింతతడవు.

◆ ◆ ◆ ◆

ఎట్టి యిక్కట్టులు నెడప్రీల్పకుండ
 మఱపించి మెలమెల్లమనిచి యూరార్చు
 మేలై నబందువు కాలంబటంచుఁ
 బలుకుదు రార్చులు భావింపలేక.

౯౦

౯౦-౯౪ చంపకుండనుంచి పీడించుటయే చంపుటకంటె గతివశిష్ట
 గదా. విషాదపర్యవసాయి కావ్యముగాన నిందు బీజసంధిలో
 శోకమానుసతము వర్ణించుటయావశ్యకమే.

మఱపించి బ్రదికించి మదినుబ్బఁజేసి
యెడనెడఁ దా స్మరియింపఁగాఁజేసి
ప్రేవులు పెకలించి ప్రీల్చిగుండియల
జీర్ణింపఁగాఁజేయుఁ జెనటికాలంబు.
గాఢాంధకారంబు కవియుకాలమున
నొంటిమైనిశ్చింత నుండు వేళలను
నుద్బోధసామగ్రి యొక్కింతలేక
తనుదాన మానసంబున గోచరించి
హృదయపంజర మాధి ప్రిదిలించుఁగాదె!

◆ ◆ ◆ ◆

౧౦౦ సీరపూరంబగు సీలమేఘంబు
నంతరంబుననుండి యడరుక్రొమ్మెఱుఁగు
కరణిని శోకాబ్ధితరంగలందెరలి
క్రోధముద్రేకింప రుద్రుచందమున
నుగ్రుఁడై యాలోహితోత్ఫుల్లలోల
నయనుండుఁ గంపితావయవుండు నౌచు,
“వెతలొండఁగానౌనె వీరసింహుండ
యంతరాంతరములఁ జింతలఁజివికి
కరవాలసాక్షిగాఁ గైకొన్నయట్టి

౯౭ పూర్వానుభూతమగుదానిని జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చు సదృశానుభవాడి
సామగ్రి కుద్బోధమనిపేరు.

పరవీరమారణవ్రతదీక్ష చెఱుతె.

౧౧౦ శ్రీరామరాయల గారామువడసి,
యలఁతికాలములోన నడర నున్నట్టి
హైందవమహమదీయా యోధనమునఁ
గాలదండాంచితకరతలాత్మగ్ర
కల్పక్షయకృతాంశకార్కశ్యమూని,
పశుల సపాదుల నివృశించి నీదు
క్రతుదీక్షఁబూరించి కసిదీటనంత
స్వాయత్తచిత్తుడై స్వయముగాఁదిమ్మ
రాజుకానుకపట్టు నా జగజ్జ్యోతి
నావిలాసవతి మాల్యవతిఁజేపట్టి

౧౧౧ జన్మసాఫల్యంబు సాధించుకొనెడు
కర్తవ్యమకట! విస్మర్తవ్యమొక్కొ!"
అని యిట్టులనుకొంచు నాత్మనిశ్చయము
తలఁపున కెక్కంగఁ దరలెనచ్చొటి.

౧౦౯ దీక్షితులు, మఃఖించినచో, దీక్షాభంగమగుననిభావము.

౧౧౧ వీరసింహుడు సపాదవిశసనయజ్ఞ దీక్షితుడనిభావము. సపా
దులనఁగా బీజాపురపుఁగురకలు.

వీరసింహుఁడు.

ప్రథమగుచ్ఛము—ద్వితీయపుష్పము.

రాజాధిరాజ వీరప్రతాపాంక
రాజ దేవేంద్రుఁడౌ రామరాణౌలి
తేజోయశశ్రీలు దిశలెల్లనిండ
బీరెండ రేయెండ పెనఁగునల్లుండ,
స్వర్ణస్థగితరత్న సాధాదిరుచులు
దీప్రంబులై భువిందివిని వెల్లింపఁ,
గనకమయంపుఁగీన్నాపు గద్దియలు
మొహమలు ఫరుషులు మురువుఁజూపంగఁ,
గస్తురి చందనాగరులు జవ్వాజి
పునుఁగు నత్తరు వల్పులను బుక్కిలింప,
ననోన్య మెరవిచ్చి యంశుమాలికల
రతనంపుగుచ్ఛముల్ రాణ గొల్పంగఁ,
గెంపులదీపాల కిరణముల్ కాఁడి

.౧౩౦ శ్రేణిగట్టిన రత్నగుచ్ఛములం దొండొంటి కాంతులు ప్రసరిం
చుటసహజము.

.౧౩౧ ప్రక్కలనున్న దీపకిరణములు నీటిలోఁతుకొలఁదని జొచ్చి ప్రస
రించుట సహజము.

- పాటుచుఁగుట్టిమస్పటికలావణ్య
 వారిపూరంపుగంభీరిమంబెల్లఁ
 గనుచూపుమేరిను గానిపింఁగ,
 ౧౪౦ నలుగెలంకుల దర్పణంబులస్మిలు
 నిద్దంపుఁబటికంపు నిడుదకుడ్యముల
 యంతరంబుననుంట నారచ్చసొంపు
 ప్రతిబింబ విశ్వరూపము చూపుచుండ,
 విధిసృష్టి కొకవితవిన్నాణ మిచ్చు
 కవిమానసికసృష్టిఁ గనరానియట్టి
 సౌధంబునం దెల్ల చంద్రార్కవంశ్య
 లోకాధిపతులు కేల్కొగిచి కొల్వంగఁ,
 గౌటిల్యచాణక్య కవిదేవమంత్రీ
 తులితులౌ హితమంత్రు లొలసిసేవింప,
 ౧౪౧ సంగీత సాహిత్య శారదామూర్తి
 ధీరకవీంద్రులు దేశి,మార్గమునఁ

-
- ౧౪౦ అనోన్యభిముఖముగ నద్దములున్నపుడు వాని నడుమనుండు
 వస్తువులు పరంపరగా రెంటిలోను బ్రతిబింబించుట సహజము.
- ౧౪౪ విధిసృష్టికి మెఱుంగుపెట్టు కవిభావనారూపసృష్టిని సయితమా
 ద్దాని సౌబగుమిఱుచున్నదని భావము.
- ౧౪౬ శారదామూర్తి=సరస్వత్యాకౌరములగు; శేదా మూర్తి కవియను
 రామరాజభూషణుడు మున్నగు.
- ౧౪౮ దేశి=అంద్రకర్ణాటాదిక విత-మార్గ=సంస్కృతక విత.

గృతుల దిగ్విజయముల్ గీర్తించుచుండ,
 ధీరావధృవ్యగంధీరావ్రమత్త
 తలు వీక్షణములందుఁ దాండవంబాడఁ,
 బ్రాభవోత్సాహ నిరంకుశత్వములు
 ముదిడఁగురించుచు మోమునందొలుక,
 వైరిరాట్ ప్రాభృతతారహారములు
 తనకీర్తి వైభవంబును జూపుచుండ,
 రతసంపుఁబనులతో రాణించుచున్న
 ౧౬౦ వలిపంపుహొంబట్టువలె వాటురస్థ
 లాశ్లిష్టజయలక్ష్మి యందంబుఁజూప,
 నారామ దేవునియపరావతార
 మా రామరాజుమామ రేశ్వరుఁడు
 పేరోలగంబుండఁ, బృధ్వీశుఁడొకఁడు
 భాలపట్టిక మోడ్పుఁ గేలుకీలించి
 వీరసింహుని పూర్వవృత్తాంతమంత
 నవతారికంజేసి యనియె నీరీతి:

“రాజులోకాధీశ, రామభూమిశ,
 విద్యాపురమహోచ్ఛవిభవంబయనున
 ౧౭౦ యస్కాంతమణిచేత నాకృష్టుఁడగుచు

౧౫౩ ప్రాభృత=ఉపాయన.

౧౫౪ శబ్దోమమహానిధిప్రభృతి ప్రామాణికకోశములలో నీయర్థమునఁ
 , ఫాల' శబ్దముకొనరాదు. భాలమనియె యగపడుచున్నది.

జగదేకమాత విజయనగరంపు
 సామ్రాజ్యలక్ష్మికిఁ జరణసేవలను
 బచరించి కృతకృత్యభావంబునందఁ
 గోరి మోసలనుండు వీరసింహుండు;
 స్వామికార్యమునందుఁ బ్రాణంబునేనిఁ
 దృఢముగాఁజూచెడు తెంపరి; రాజ
 కార్యరహస్యముల్ గనుమదివైన,
 విశ్వసింపనియట్టి విశ్వాసపాత్రుఁ;
 డేకీభవించుచు నాకారమందు

- ౧౫౦ శౌర్యవిక్రమసాహసముల వైభవము.”
 అనెడి యారంగరాయని విన్నపంబు
 మన్నించు విభుచేయు సన్నలతోన
 తేని మానసమూర్తి నానొక్కభటుఁడు
 పరుగున మోసలకరిగి, యచ్చోట
 శ్రీరామ రాణ్ణొళి సేవాపదంపు
 మిన్నందు సౌధాన మెలఁగంగఁగోరి
 సంకల్పసోపాన సాహస్రములను
 రచియించుచందందు భ్రమియించువాని
 జనకునిబాల్యంపు సఖుడైన రంగ
 ౧౫౧ రాయండు తనుఁగూర్చి చేయు విన్నపము

౧౫౨ ఏతాదృశసౌధవిహారముపైతము మాల్వవతీప్రాప్తి నిదానసామ
 క్తిలోనిదే యని యెన్నునగును.

రారాజు మన్నించి రావించునంచు,
 నాజగజ్జేతకు నాలోకపతికి
 సీయొక్కమానిసి చేయునదేమి ?
 యని నిరాశుండొచు, నాశ్రితావనుడు
 ననునేల దిగనాడు సనియాసగొంచు,
 నంతంత నాందోళితాంతరంగమునఁ
 గూరుచుండుచు, లేచు, చూరకదెసలఁ
 గనుఁగొంచు, నేశబ్దమును విన్నదన్నఁ
 బిలిచిన పిలుపుగాఁ దలఁచుచు, నంత

౨౦౦

నాకారగుప్తుల నడరించువాని,
 వీరసింహునిగాంచి రా రమ్మనంగ,
 నదరుపాటునలేచి యటునిటుం గాంచి
 కండువా మొలఁజుట్టి కాన్కచేష్టేట్టి
 వినతుడై యాతండు వెడలుచున్నంత,
 మిన్నందుమోదంబు మేరమీఱంగ,
 నచ్చెరువందంద టిచ్చపాటొసఁగఁ,
 జేయంగఁదగునట్టి చేతఁ జింతించు
 తలఁ పంకురింప, నుత్తలము రెట్టింప,
 పీనుల నమృతంపు సోనలన్నించు

౨౦౧

వివిధగానంబుల చవులను గొనక,

౨౦౩

విద్యాపుర సార్వభౌమ దర్శనమున కేగు సామంతులు సైతము
 నడుమున కుత్తరీయమును జుట్టుకొని వెళ్లుట సంప్రదాయము.

పన్నీటి జలకేళి వాపీచయంబు
 నలుగైలంకల నించువలపు మూర్కొనక,
 మిన్నులఁ గన్నుల నిమ్రుమిట్లుగొలుపు
 రథనాల పనుల తోరణలఁ గన్గొనక,
 కడచునాతని కట్టియెడ నొక్కపెట్ట
 నిలుకడఁ గన్నమించుల వేనవేల
 వలె వెలుంగులబారు, వన్నెలనీమ్రు
 రారాజుమహాలు, దర్బారుకన్ బ్రాహ్మ.

అంతనచ్చోటి యవ్యాజవిధేయ
 ౨౨౦ తా లక్ష్మీతేనిపాదముల మ్రొక్కించె.
 మ్రొక్కి కానుకరత్నమును రాజపాద
 పీఠంబున నమర్చి వినిచె విన్నపము.
 “ధన్యుండనైతిని ధరణీతలేంద్ర;
 సఫలమయ్యెను నాదు జన్మంబు నేడు;
 విద్యాపురాధీశ వీరావతార
 దర్శనలాభమందఁగఁగల్గె నాకు.

అలవిజాపురి తురుష్కులవాటిఁ గాఁపు
 రంబుండు వీఁడేడ! ప్రాజ్యపవిత్ర
 మగునిట్టి భాగధేయంబేడ! నార!
 ౨౩౦ వంకజాతంబేడ! భాస్కరుండేడ!
 విధివిధానములకు వెరవెంచనానె!”
 అని తన పుణ్యరాశిని నెన్నుకొంచుఁ

గృతకృత్యతంజూపు నతనితోనొక్క
హితమంత్రితేని సమ్మతి నిట్టులనియె:-
వీరసింహకుమార శ్రీరంగరాయ
విభుడు మీయెడఁ జేయువిన్నపం బరసి
శ్రీవారు తమదువరీవారవీరుఁ
గా మిమ్ముమనుషంగఁ గరుణించి” రనఁగ,
భాగ్యంబహో మహాభాగ్యంబటంచు
శిరసావహించెఁ దద్వరము నాతండు.

అరం

♦ ♦ ♦ ♦
మంత్రులు హితులు సామంతలాప్తులును
దమతమచేయంగఁదగు విన్నపముల
విజ్ఞాపనముచేసి విరమించునంత
రాజనీతిజ్ఞుండు రామభూవిభుడు
ప్రాసంగికంబుగా వచియించు చిట్లు
తనగభీరాళయంబును వెల్పరించె!
“చరిచలలక్ష్మీకిఁ జాంచల్యముడిపి
విద్యాపురంబందు విడియంగఁజేయు

అరం నీ|| “చేర పాదముబలి శిరసావహించినఁ బాదోధితానెంత భంగ
పడిన” (నరసభూపాలీయము ౧౮ ౧౧౯౪).
“శిరసావహించు సం-సక్రి-తలయందు ధరించు చ||.....హఠ
మొయ్యనఁదననాభుఁడియ్యంగఁ గృతాంజలియై జలజాక్షివేగ
గై కొని శిరసావహించి.....చంద్రా ౧౮” (శబ్దరత్నా
కరము).

- ౨౧౦ వీరాగ్రసరులార, విజయాంకలార,
 వింటిరిగా! మీరు బీజాపురంపు
 రాచూరు ముదిగండ్ల రాయబారంబు;
 కడనంబునం బాటి కార్యజ్ఞులగుచు
 సహజనిరోధముల్ చాలించి విమతు
 లిచ్చలో మెలంగరే! యంగితం బెఱిగి;
 బీజాపురీశుండు బీరంబు వీడి
 యాత్మజవాత్సల్య మర్థింపలేదే?
 ఆత్మరక్షార్థమై యగ్రజబారి
 కెడపడి యిప్పురి నిబ్రహీమర్థి
 మిత్రభావంబునన్ మెలంగంగలేదే?
 ౨౧౦ కల్యాణమును వీడి కడుదై న్యమంది
 శరణంచు హున్నేను చరియింపలేదే?
 శరణుసాచ్చి రటంచు గరుణించి విడిచి
 నిలుపుటంగాదే! యీబలువంత లొడ వె;
 ప్రాకృతాన్యోన్యవైరము లుజ్జగించి
 కృత్రిమమైత్రులం గీలించికొనిరి;

౨౧౧ వసుచరిత్ర విమర్శనము. ౧౪౩పుట చూ.

౨౧౨ వసు-విమ ౧౪౧పుట చూ.

౨౧౩ వసు-విమ ౧౪౩ చూ.

౨౧౪-౨౧౫ ఇరుగుపొరుగుల దేశముల రాజులు పరస్పరము పాకృత
 వైరులు. కార్యార్థముగఁజేసికొన్న మైత్రికృత్రిమ మైత్రి. “సఖా
 గరీయాన్ శత్రుశ్చ, కృత్రిమస్తాహికార్యతః। స్యాతామమిత్రే
 మిత్రేచ। సహజపాకృతావపి” (మాఘకావ్య ౨ సర్గ౩౩శ్లో).

కొననిండు వారేమిక్రొత్తయే మనకు;
మనల నెన్నండ్లైన మఱతురే వారు;
మనలోనివారలై మసలుచు నుండ్రు;
వారికై మెలకువల్ వచియింపనేల!”

♦ ♦ ♦ ♦

౨౭౦ “అవ్యాజమధురమా నాకారమునకు
వినయగాంభీర్యముల్ విభవంబొసంగ
బ్రమయించి నింజోలగమువారి తేని
తోఁగూడ నావర్జితులఁ జేసెఁగాదె!
ఉచితమా వర్తన ముక్తి నైపుణము
నొండొంటి నలరించుచుండు నీవీర
సింహునిదా మొగసిరి యేమిచెప్ప!
ఆరామనరపాలు సంతటివాఁడు
నించుకేనియు వికల్పించకుండంగఁ,
గొమరుఁ బ్రాయపువానిఁ గ్రొవ్వాడివానిఁ
౨౭౧ బరదేశముననుండి పఱతెంచువానిఁ
జేరఁదీయుచు! యిట్లుచేసెనే యెప్పుడు!”
అనువార; “లిపుడేమియయ్యె భూవిభుని

౨౭౬-౨౭౯ ఇందు రామరాయలు శత్రులను సరకునేయనిరీతిగ బా
హ్యార్థమును, సమాత్మ్యములకు జాగ్రత్త చెప్పినట్లుగ నాంత
రార్థమును నెన్నునది.

౨౭౮ ముత్పరకపత్వము పాక్షికము. (ప్రౌఢవ్యాక్రియా ౧౬ నూ).

యూవెరవరిమాట లరసి చూడంగ
 నమ్మియు నమ్మని నయముఁదోఁపించు,
 వీహపురీశుని వింతఁచెయ్యులను
 వివరించి జాగ్రత్త నవరింపలేదె”
 అనువార; “లతిచిత్ర మవనీశుజాడ;
 ‘అలియదిల్ సా’ యేమి! యతనితలేమి!
 రాయబారంబేమి! రాచురాయండు
 జాగ్రత్తపడుటేమి! చాలు” నన్నారు;
 “ఔనాను జేనివాక్యముల నూహింప
 వీరసింహుని గూర్చి వెడలిన్లుండు”
 అనువారు నౌచు నాయా మహాజనులు
 పరిపరివిధముల భావించికొంచుఁ
 దమతమ యిండ్లకుఁ దరలి రెల్లరును.

♦ ♦ ♦ ♦

అన్యోన్యముఖదరహాస చంద్రికలఁ
 గందొవల్ వికసించి కాంతు లీనంగ,
 సురలర్థసిద్ధికి విరిసోనగురియు
 కరణి నిర్వుర విలోకనము లొండొరులఁ
 దెలిచూపుఁ దమ్మిదండలను భూషింప,
 వీరసింహుండు రంగారాయవిభుఁడు
 సన్యోన్య మభివాదనాలింగనములఁ
 దనిసిరి భక్తివాత్సల్యంబు లెనఁగ.
 “భావిభవ్య పరంపరావేదకముగ

౨౯౦

౩౦౦

ననుకూల పరిణామి యయ్యెఁ గార్యంబు;
 నీవంకజేడూను నిక్కమాప్రీతి
 శీలించువారు విస్మితులైరిగాదె;
 కేరాస యనఁబోకు పృథ్వీకు లిచ్చు
 గారాము కార్యంపు భారముం దెలుపు.

3౧౦ నీచెప్పినదియెల్ల నిక్కంబ యయ్యె;
 చారచక్షుండౌట నారామరాయ
 'లలియదిల్ సా'ది మహమ్మదీయేశు
 లైకమత్యముఁగొన్న యాజాడఁగనియె
 నమ్మకే నమ్మిన నయముఁ జూపించు
 ప్రకృతిగంభీరుండు రామరా; జతని
 యవ్యాజ విశ్వాస మది దురాసదము;
 ఎవ్వధిమెప్పించి యెదఁజూఱఁగొందొ.
 యుద్ధమాసన్నమైయుంట నిశ్చయము;
 అలసపాదులజాడ లరసి కన్గొనును."

3౨౦ ఆను రంగరాయల యనురాగకలిత

3౨౧ హితసూక్తి శిరసావహించె నాతండు.

3౦౮ "ప్రయోజనాపేక్షితయా ప్రభూజాం ప్రాయశ్చలం గౌరవ
 మాక్రితేషు" (కాళిదాసు కుమారసంభవము) రామరాయలు
 చూపిన గౌరవ మేదోయొక గొప్పకార్యము నపేక్షించియే
 యుండునని భావము. అదియే సూచింపఁబడుచున్నది.

3౧౨ వసు. విమ. ౧౪౬ పుట.

3౨౧ శిరసావహించు-చూ ౨౪౦ పా.

వీరసింహుఁడు.

ద్వితీయగుచ్ఛము—ప్రథమపుష్పము.

ఉదయాద్రిశిఖ కానఁ బొదలందుఁ బొంచి,
 పొడకట్టి తమముల పొడ వడంగించి,
 తొగ కన్నెవలపు సోయగము మన్నించి,
 మిన్నంది, జగముల మిసిమి నలంది,
 కనుల కాసేచనకం బయ్యె రాజు.
 వనదేవతలు ప్రీతి వానంతికోత్స
 వమునందుఁ గపురంపు దుము సల్లినట్లు,
 కలశాబ్ధిజలయంత్రతులితేందుబింబ
 330 మమృతంపుఁ దుంపురు లుమియుచున్నట్లు
 నిండురు పండువెన్నెల కాయసాగె.
 ఆయోషధీశామృతాసారవృష్టి

3-2-2-3-2-2 వీరసింహుఁడు వనిలోఁ బొంచి తురకల పొడవడంచి మాల్య
 వత సోయగము మన్నించుట మున్నగు భావికథా వస్తు విందు
 నూచితమగుచున్నది.

3-2-2 ఆసేచనకము=ఎంతచూచినను దనివిఱియనిది.

330 నిష్ఠూతతోడ్గివాంతాది గౌణవృష్టి వ్యపాశ్రయమ్| అప్రసూఁ
 దర మన్యత్ర| గ్రామ్యకక్షం విగాహలే||

నవనవోన్నేషంబున న్వనుల్ గ్రాల,
 రోదోంతరమున నాహ్లాదంపుటలల
 రేచుచు సాంద్రచంద్రిక పొర్లి పాఱు,
 గొండవంక్తులతోడఁ గోరాడుతుంగ
 భద్రలో జలకేళి పచరించిలేచి
 విరిసి పూఁదేనెల వెల్లువల్ నెఱపి
 వలపు లీనెడు కైరవముల డిగ్గియలఁ
 ౩౪౦ గెరలించి మధువాని కేళీవనముల
 విహరింప నెలగంధవహము లెల్లెడలఁ,
 గదలు చల్లలనాడు పొదల భూజముల
 యాకునందులనుండి యరుదెంచురవము
 తరఁగలు శీలఁదాఁకి పొరలిపాఱంగ
 జనియించు నదిలోని సాజంపురవముఁ
 డక్కంగ రవమొండు చిక్కనీకుండఁ
 జీమచిట్కుననీని సామంతమూని
 శాంతనిశ్శబ్దతా సామ్రాజ్యపదవి
 వనవాటికాలక్ష్మి పాలించుచుండ,
 ౩౫౦ “ఎన్నండు నేనధికొన్నత్యమునకు
 భాజనంజౌచు సపాదచారులను

౩౩౬-౩౪౧ ఒకనొక విలాసివిహారము భవనితమగునట్లు కైత్యసౌరభ్య
 మాంద్య సంపత్తిగల వాయువర్ణనము నిండు బరిశీలించనగును.

బట్టి భూకాంతుని పాదంబులందుఁ
 ఒడవైచి జన్మసాఫల్యంబుఁ గాంతు?
 ఇన్నాళ్ళవలెఁగాక యీదినంబైన
 సన్మనోరథసిద్ధి సన్మానితునిఁగ
 విట్టలేళ్ళరుఁడు గావించునో? లేదా! ”
 అనుచు నుయ్యల లూఁగు మనసుతో వీర
 సింహుండు సభటుఁడాసీమ కేతెంచి
 వనలక్ష్మి శాసనంబును మీఱలేని

- 3౫౪ ఇన్నాళ్ళు=ఇన్ని + నాళ్ళు. “శా|| ఏరా తమ్ముడనన్నుఁ జూడఁ
 జనుడే వెన్నాళ్ళనో యుండి...” (పాండురం. ౩ ఆ ౩౩)
 ఎన్నాళ్ళు, ఇన్నాళ్ళు, అన్నాళ్ళు, ఒక్కజూచి. “ఎన్నాళ్లు.
 దే-వి-బ. (ఎన్ని + నాళ్లు) ఎన్నిదినములు” (శబ్దరత్నాకరము).
- 3౫౫ సన్మానమ్-న-ఆదరే. అసన్మానాత్తపోవృద్ధి. స్సన్మానాత్తతపః
 క్షయః। అర్చితః పూజితోవిప్రో...(సచ్చతత్ మానంచ=సన్మా
 నమ్)...(శబ్దార్థచింతామణికోశము). “సన్మనోరథసిద్ధిసన్మా
 నితునిగ” అనియుఁ బఠింపనగును. “ప్రాసంబున మకొరంబు
 పరంబగుచో ప్రతంబునకు మకొరాదేశంబగు. ఉ. కమ్మనిలతాం
 తములకు మొననసి...(భార-ఆది-౧౮)(ప్రా)ధసంధి-౨౨నూ)
 లేదా యప్పకవితలంచినట్లు “బిందుప్రవదంతం క్వచిత్కే
 చిత్” అనుచొప్పున “సం మనోరథసిద్ధి సన్మానితునిఁగ”
 అని పఠించి యనునాసిక ప్రాసమునంగీకరించినను నంగీకరింప
 వచ్చును. (చూ-అప్పకవీయము. ౩ఆ ౩40-౩42; 5ఆ 159-161).
- 3౫౯ తురకచారులున్నచోటు సమీపించుటంజేసి యలికిడి చేయకుండ
 నడచెననిభావము.

- ౩౬౦ పగిదిని నిశ్శబ్దముగ నడుగిడుచు
భటులు చూపిన తుంగభద్రతీరంపుఁ
దలమున కరిగి యాడరి మాటలాడు
తురకల యెలుఁగులఁ బరికించి భటుల
నలుగెలంకలఁ బొంచి నిలువంగఁ బంచి
యరచేతఁ గార్యంబు నదిమిన ప్లేంచి
వేటొక్కపొదఁబొంచి వీనులం డెలిసె.
“అన్యోన్యవైరంబు లల్లి సుల్తాను
లందఱ నరకాల నదిమి తూలించు
మాయావియా రామరాయండు, విజయ
- ౩౭౦ నగర సామ్రాజ్యంబునకు జీవగట్టు,
యద రెదురును లేక నిదురించుచున్న
యలనదాళివరాజు ప్రాణపంచకము,
మనపన్నినట్టి యీమాయయంత్రమనఁ
దవిలి విషానలదగ్ధుడై సమయు.

౩౬౩ వసు-విసు ౧౪౬పుట.

౩౭౦ జీవగట్టు:—“ఇదియనింద్య గ్రామ్య (వైరిపద) మని పలువురం
దురు....జీవ=వీణమొదలగు వానితంత్రచక్కఁగాప్రమోగుటకుఁ
గాను దానిక్రిందనుంచెడు కంబళిపీచు లోనగునది. దానినుం
చుటకుఁగాను బెట్టినకట్టుకు జీవగట్టుయనిపేరు....”(బసవపురాణ
పీఠిక.) “జీవ-సుం-వి-ల-స్త్రీ|వీణమొదలగువానితంత్రచక్కఁగా
ప్రమోగుటకుఁగాను దానిక్రిందనుంచెడు కంబళిపీచు లోనగు
నది”(శబ్దరత్నాకరము) “జీవా-ల-సీ-వీణాతంత్రీజీవా” (సర్వశ
బ్దసంబోధిని) సీ.శ్రుతికి సుత్కర్మంబు చూడంగవలయుచోఁ
జెవిత్రాడు విగియించు జీవగట్టు (క్రీడాభిరామము. బసవీ).

కార్యమ్ము నడపు మార్గమ్ములం దెలుపు
కతవత్రమిదె కొమ్ము కడు వేగపొమ్ము”
అనుమాట లాలించి యద్భుతానంద
సంభ్రమంబులు గడున్ నందడింపంగ
మృగయుండు తేచుల తెగయు, మృగాళిఁ
3౩౦ గవినరీతి గ్రక్కదలి నంకొత్తి
తోడ్తోడ బంటులతోఁ జుట్టుముట్టి
పట్టినంకెలతో బంధించి వారి
కడుర్హాస్యంబులౌ కతవత్రములను
గైకొని చెఱఁబెట్టఁగాఁ బంచి మరలె.

◆ ◆ ◆ ◆

రామభూపాలనిర్వాజ విశ్వాచ
సంధానపటుకార్య సంసిద్ధి శక్తి
యావేశమున నఖండానందవార్ధి
నోలాడు; సంకల్ప జాలసౌధముల

3౩౧ రామరాయలకు విషప్రయోగముచేయు మార్గ మాకత పత్రమం
దనఁగా శేఖలోఁ గలదనిభావము.

3౩౨ తేచుల తెగ = తేచులసమూహము.

3౩౩ ఆశంఖధ్వని భటులను రప్పించుకొనుటకు గుఱుతనిభావము.

3౩౪ వీరస్యహా కార్యసంతుష్ట రామరాజ దయాప్రసారవిశేషము
మాల్యవతీ ప్రాప్తిసాధన సామగ్రియగునట్లు పెక్కులగు నూహ
ముల నూహింపసాగెనని భావము. వీరసింహుడు తలఁచిన
కర్తవ్యములలోఁ బ్రధానమైనది నెఱవేఱునని యెన్ననగును.
చూడు ౧౧౦ పాదము.

- మాలికలను వేనవేల నిర్మించుఁ;
 ౩౯౦ దనకృతకృత్యతఁ దాన మన్నించు,
 నూనూఁగు మీసల నులివెట్టికొంచుఁ
 డలయాఁచు; నిలుచు; మిన్నులఁ జూచునతఁడు.
 వనలక్ష్మి యానందపరవశు నతని
 నలరింప నదె మంచియదనంచు నెంచి
 చంద్రికాచందన చర్చఁ దేలించి
 ఘనసారతరురజఃకణములం జల్లె;
 తరుణవల్లవములకా తాళవృంతముల
 నల్లనల్లన యార్చి యలఁత మాయిం
 శీతాంశుదుచులను జిలికించి గంధి
 ౪౦౦ లములైన మందానిలములఁ ద్రావించె
 పచ్చిక సెజ్జలం బచరించి మీఁదఁ
 బారిజాతసుమంపుఁ బటపులం బఱచె;
 సెలలు మృదంగంబు చెలువునన్ మొఱయ,
 నాపగానరణ ముపాంగమై మ్రోయ,
 భృంగీరుతుల్ గాఁగ సంగీతకృతులు,
 వాయుకంపితలతావారసుందరుల

- ౩౯౩ మాల్యవతీ పాక్షినిదాన భూతకార్య సిద్ధిజనితానందానుభవ
 సమయమున శృంగారోద్ధీపన భావాకలన పూర్వకతత్రత్యా
 కృతకాతిభ్య ప్రదానగానసభా ప్రదర్శన వర్ణనము చేయఁ
 బడుచున్నది.

- నాట్యంబు చూపి యానందింపజేసె.
 వనలక్ష్మీ యొనరించు వలపించునేవ
 చేయూతయై రేపఁ జేతోభవుండు,
 ర౧౦ జవ్వనం బచుచేటి నవరింత నలరు
 జగమెల్ల మఱపించు జిగిమేనిసొంపు,
 కనుఁగల్ప లలరించు కాంతులన్నించు
 మోముపున్నమచంద్రు మురిపెంపు పెంపు,
 రతనాల పూల మాల్యములఁ గై నేయు
 కటికిచీకఱుల యుంగ్రముల క్షోభపై,
 పలుచని వాతెఱ పవడంపుఁదీవ
 చిఱునవ్వు తెలిపూల సిరిఁగాంచుసారూ,
 వీనుల కమృతంపు సోనలై కురిసి
 చిత్తంబు చివురింపజేయు పల్కులును,
 ర౨౦ మోమున కొకవింత మురువిచ్చు చూపు
 లడరింపఁగాఁజేయు బిడియంపు బెళుకు,
 నాదిగాఁగలుగు మాల్యవతీలతాంగి
 రూపవిలాసముల్ రూపింపజేసి
 వీరసింహుని యెడ విహరింపసాగె.
 భూషల కొకవింత పొలపమాభూష,
 మదిరకు మైకంబు నొడవించు మదిర,
 యక్షుల నలగించు నమృతాంజనంబు,
 చిత్తంబు చొక్కించు సిద్ధాపథంబు,
 జన్మసాఫల్యంబు సాధించునోము,

- ౪౩౦ లావణ్యసీమ, విలాసాతిభూమి,
 లాలింపు మాల్యవతీలలామగబు;
 చరియింపు మాకాశసాధంబులందు;
 విహరింపు మానందవీచులందూఁగి;
 మనస, సీవింకను వెనుదీయనేల?
 కన్నతల్లివితానఁ గాంక్షించుకన్న
 మున్నున్న కోర్కుల మొలగలెత్తించి
 యవుఁగా దనెడిభీతి యాశ్చర్యసీమాంశ
 ములనేనిఁ గననీక యలరించుచున్న
 భాగ్యదేవత దయావాత్సల్యములకుఁ
- ౪౪౦ బాత్రహా నాకు దుష్ప్రాప మేముండు.
 బీజపూ రెట్టైన వెడలి మున్నుండు
 సుచిరోపవాస చక్షులకుఁ బారణగ
 మాల్యవతిం గాంచి మద్భాగ్యరేఖ,
 రాజోపు విద్యాపురాధీశవిజయ
 లక్ష్మీస్వయంబ్రాహ్మగ్నంబై మనకు
 సుముహూర్తమని తెల్పి సుదతిలాలించు
- ౪౪౨ టదిలెన్న యనుకూల మగుఁగాక నియతి.

- ౪౪౪ ఉపసర్గసంధియందు—చంద్రికాపరిణయమునందు, “అంతటరుక్మ
 బాహు వసుధాధిపనందన యొక్కనాడు.....” “...
 భానుసహస్ర భాసివృషభాధిపుఁ డెన్నటు లగయు కమె...”
 (అప్పకవీ. ౩౮:188 184) “సాయసప్రసా! రాజరసప్రసారదుచిర
 ప్రసరంబుగ సారెసారెకున్” (అల్లసానిపెద్దనయ్యుత్పలమాలిక).

వీరసింహుఁడు.

ద్వితీయగుచ్ఛము—ద్వితీయపుష్పము.

వీరసింహుండు రంగారాయచరణ

సరసిజాతంబుల శిరసావహించి

౪౫౦ సార్వభౌముఁడు తన్ను నైన్యాధిపతిగ

సమ్మతించి యొనర్చు సన్మానములను

శ్రోత్రపర్వముచేసి సులతాసుచేయు

రాచూరుముదిగండ్ల రాయబారంబు

నకు నదుత్తరమీయ సరనాయకుండు

తను రాయబారిగాఁ జనుమంచుఁ జెప్పి

పంచిన కార్యంబు భారముందెలుప,

“వచ్చినదేది! మేల్పచరించుటేది!

రారాజు మదికెక్కి గారాము గనఁగ

విద్యాపురీప్రాణవిభు నంగరక్షఁ

౪౫౦ గావింపనగు వజ్రకవచంబ యాచు

౪౪౮ రంగారాయచరణ—“స్వరూపతేస్సమాసః స్యాద్ ద్వికారస్యకృతాః, వసి” (వికృతివివేకము. ౧౩౪ పుట, అహో ౪౧౨ పుట).

౪౪౯ శిరసావహించి చూ ౨౪౦-సా.

శ్రీరామరక్షకు శ్రీరామరక్ష
యై వీరసింహుండు యశ మొందునట్టె!
భక్తి విశ్వాసార్జవంబులం బ్రజ్ఞ
భూషితు నీదృశుం బుత్తుఁగా నెన్ని
కొడుకులులేని యక్కొఱత పోనాడి
ధన్యుండ నైతి సన్మాన్యుండ నైతి'.
అనిపొంగు చాత్మలో నారంగరాజు
తనమిత్రు నెదనెంచి తనయునిం దిగిచి
యొకకంట నానంద మొకకంటఁ గరుణ

౪౨౦

యొలుక డగుత్తికం బలికె నీరీతి:
గుణములప్రోవైన కొడుకు నిం దిగిచి
యొరసి యాశ్లేషించుచున్న నెచ్చెలిని,
గని వినోదించు భాగ్యముఁ గూర్పడయ్యెఁ
గనుకుట్టుడనమునఁ గానివిధాత;
సాధింపు రాజాజ్ఞ సాధింపుమయ్య;
జయమంగళంబౌతఁ జనుమార్గమెల్ల.

౪౨౧

తురుష్కచార క్రియమాణ విషప్రయోగము నాపుటమున్నగు
రీతిని రామరాయల ప్రాణములఁగా పాడెనని భావము. “శ్రీరామ
రక్ష వెయ్యెండ్లాయుస్సు” అనువాడుకకలదు. “రణమహీస్థలికి
శ్రీరామరక్ష” (మనుచ-౪-౮ ౧౦౮) రామరాయల లోకరక్షణ
వ్యాపారమునకు సంరక్షకుడయ్యెనని యర్థము. లోకప్రసిద్ధ
శ్రీరామరక్షకు శ్రీరామరక్షయ్యెనని విశేషార్థము.

౪౨౨

“పాఠ్యేణ్యంతక సాన్నిధ్యమేషానేప్రయుజ్యతే” (సాహి.ద.)

- శ్రీరాము నాజ్ఞప్తి శిరసావహించు
 నల యంగదువిభంగి నయ్యనాత్మజ్ఞు
 లులుకంగ నేర్పునం బలికి సందేశ
 ౪౮౦ మును నిస్పృహగ్ధుండ యనిపించుకొమ్మ.
 ప్రత్యర్థిమర్క సర్వస్య విజ్ఞాన
 విశ్వాస వాగ్మితా విక్రమంబులకుఁ
 బ్రాపాట నీకె యర్హత చెల్లునంచు
 నెంచి రారాజు ని న్నంచినందులకుఁ
 జక్కటి నేరీతి సాధించుకొందో?
 వాంఛితం బేరీతిఁ బండించుకొందో?
 అపకారమందిన యనిసీతులైన
 తురకల యుల్లముల్ దూటువోనాడి
 యాత్మరక్ష యద్వైపు లాచరించెదవో?
 ౪౮౦ సులతానులీపట్ల నలుపురుంగలసి
 యుంట మున్నటిరీతి గొంటసాహసము;
 రామరాణ్యత్త వారణము తొల్లింటి
 వహి నిరంకుశవృత్తి విహరించుచుండు;

౪౮౨ అంగద సామ్యముచే నరులకుఁ బట్టువడరాదని నూచించి నాఁడు. శిరసావహించుచూ అరం సాద.

- ౪౮౦ నిస్పృహగ్ధ=కార్య సాధనస్వతంత్రుడగుదూత. నిస్పృహగోమితార్థ శ్చ. తథాసందేశహరకః। కార్యప్రేష్యస్త్రిథామాతోదూత్యశ్చ పితృత్రాధా॥ ఉభయోర్భావమున్నయి. స్వయంపదతితోత్తరం। ముక్తిప్రసంగులతేకర్మ। నిస్పృహగ్ధుసస్మృతః। (సాహిత్యదర్పణము).
 ౪౮౧ చక్కటి=కార్యము.

౪౮౨ భావనిజరుగునున్న వీరసింహుని కాగాగృహప్రవేశమునకు బీజము నూచితమగుచున్నది.

అరయ సందేశవాక్యముల నైఖరలఁ
బొందు గాఁగల దనంబోలదే కాదె?
చాలు నసంభావ్య సంభావనముల;
కల్యాణము నె విధి కల్పించుఁగాక;
హిందూల సామ్రాజ్య మేకాశపత్ర
మెత్తిన నొకవల్లె యెత్తిన గొడుగు
గీ०० ముణిగింప కపకీర్తి మునుఁగునే నియతి.

౪౯౦-౪౯౬:-విజయనగర విధ్వంసరూప పర్యవసానము సంభావితమగు
చున్నది.

౪౯౬ విషాదపర్యవసాయి యగునిందు యుద్ధపరాజయము కానున్నది
గాన, రామరాజ వ్యాపారనిందా పూర్వకముగ భావి పరా
జయాదికము సంభావించి యట్టి యమంగళ సంభావనమును
దూలించి మాంగళ్యము నాశీర్వాదించికొని చిత్తచలనమును
నిరసించి కొనెననుట.

౪౯౮ హిందూల-“హిందూరాజ్య రమాధురంధర” (మను చ ౩ ఆ
౧౪౨ పు). అను వోష్పన హిందూశబ్దము సయితముగలదు.
దేశ్యమునగును. కాన దీగ్ధరూపమును నుండవచ్చును. లేదా
“హిందుల” అను వాతము నంగీకరింపవచ్చును.

౫౦౦ విధియట్టి చుష్కార్యమునుజేసి సిందాపాత్రము కానోపదని
భావము.

వీరసింహుఁడు.

తృతీయగుచ్ఛము—ప్రథమశుష్కము.

బలుబొజ్జ మెకములం బొలియింపఁజాలు
 పలితంబ యనఁబోలు తెలిజాలు వ్రేలు
 తెఱనోటి మెకములం దెలింపఁజాలి
 గజవాజి నృపతులం గవియంగ నాడు
 గఱచుచుఁ గార్కొను గడ్డముల్ నిగుడ
 గుమిగూడు వింతైన నొదమసింగములె
 యవు నుమ్మరావులు దవిలి నేవింప,

౫౦౧ బలుబొజ్జ మెకము—వినుఁగు కోడుపు పెంచుట చుర్బలతాలక్షణ
 మనియు నట్టి యేనుఁగులను జంపుట సింహములకొక ఘనత
 గాదనియు భావము.

౫౦౩ తెఱనోటి మెకము=సింహము. నోరు, కెక్కిరియెట్టి, నాల్గవ్రేల
 పైచి యుండుట వాగ్ధకలక్షణ రూపచుర్బలతా చిహ్నమని
 తాత్పర్యము.

౫౦౪ లోక సాహస్యసింహ ప్రదర్శిత జౌర్బల్యచిహ్నములకుఁ బ్రతి
 ద్వంద్వాలగు సారవత్తాలక్షణములు వరుసగాఁ జూపఁబడఁ
 చున్నవి. తురుష్క పీఠసింహము లశ్వపతి గజపతి నరపతులపైఁ
 గవియు వింతప్రభావము గలవని భావము. ఔడు గఱచుట
 ధర్మణ లక్షణము.

౫౦౭ ఉమ్మరావులు=మహాబలశాలులగు తురుష్కపీఠులు.

- బిజపూరు దరినుండు బీడులన్నిడిసి
 బీదరహమ్మదాబాదు గోల్కొండ
 ౧౧౦ బీజాపూరీశు లభిన్నులై చేరి
 కర్ణాట సామ్రాజ్య కల్పవృక్షంబుఁ
 గూఁకటివేరుతోఁ గూల్పంగఁజాలు
 కుద్దాలములుఁబోని కోటమీనముల
 నులివెట్టుకొంచు నుమ్మలికతో రామ
 నరనాథుగరువంపు నడతరోయుచును,
 'నిత్యజయంబుల నిర్భీకుఁడగుట
 గర్వప్రమాదాంధకార సంఘన్న
 మానసుండొచు నేమిటియుండుకతన
 నాతండు సుజయుడొ' ననుకొంచు, నిర్ణి.
- ౧౧౧ మేషులై సింగశ్రవుం బీతంబులందు
 నొరగి కర్తవ్యంబు యోజించుచుండ,
 శత్రు పంచానన శరభాయితండు
 వీరావతారమా వీరసింహుండు
 దావారికముఖానఁ దనరాకఁ దెలిపి,
 పూర్వధంబు లొచమూపూహంబులనెడి
 ప్రాకారములలోని ప్రాకారములను
 దాఁటి, సుల్తానులం దఱిసి, యథార్థ
 ముగఁ బల్కుఁగాసాగె మోమోటదక్కి,
 ఘనగర్జితోపమ కంఠస్వరమున

౧౩౦ వారిధి గంభీర వాగ్గుంభితముగ:
 “మూరురాయరగండ వీరప్రతాప
 బిరుద భూషితులైన విద్యాపురీషు
 లస్మన్ముఖంబున నానతింజేయు
 సందేశమును మీరు సావధానముగ
 వినుడయ్య” “రాజ్యంబు వీరభోజ్యంబు
 కావున స్మిరలేకచ్చత్రమాట,
 దక్షిణావధమునం గక్షగట్టుటకు
 సైపకున్నది మాదు సామ్రాజ్యలక్ష్మి;
 జీవితంబులు మీకుఁ జేదుగాకున్న

౧౪౦ నడఁగి మడంగి యుండుడు; కాదయేని,
 వీరులై తనువుల విడుఁడాజినిల్చి;
 తరతరంబులుగ నంతర్వేది, విజయ
 నగర సామ్రాజ్యంబునం జేరియుండఁ
 గూళయా సలక భూపాలు మూలమునఁ
 గొలఁదికాలంబాఁచి కొనినంతమాత్ర
 రాచూరు ముదిగండ్ల రాయబారంబె.

౧౪౦ ఖండ ఖండ ప్రాసము మహాకవిసమ్మతము కం||తగ...నొ!
 సఁగ...! అగజిత...! (ఆశ్రమవాస) ఆ॥ ౧౨౧ ప).

౧౪౨ అంతర్వేది=కృష్ణా తుంగభద్రామధ్యరాష్ట్రము. (చూ. పనుచరిత్ర)
 విమర్శనము ౧౪౧ ప).

కదనంబులం దోడి కార్యాధ్యతాచు
 నణగి పండతనాన నరివెట్టివానిఁ
 గాలూఁది యుంటిరిగాదె యిందనుక,
 ౩౬౧ దురభిమానంబునం దొడరితికేని,
 పిఱుకులై శరణన్నఁ, గఱచినం బూరి,
 కేలెత్తిపాఱినన్, ఘృణచూపమింక"...
 అర్థోక్తిలో నాఁగి యడరు నాజేండ్ల
 జేవురించిన మోముఁ జెందమ్ము లవుడు
 మర్మభేదకవాక్య మారుతోచ్ఛలిత
 ములసంగఁదగి చలాచలము లొచుండఁ,
 దద్యచః ప్రజ్వాలిత క్రోధవహ్ని
 దందవ్య మానహృజ్జ్వాలావితాన
 మక్షులం బర్వె నోయన నెఱుఁగెరలు
 ౩౬౨ కనులఁ గ్రాలుచు దృష్టికై తవంబునను
 విస్ఫలింగబులన్ విరఁజల్లుచుండఁ,
 గోపానల జ్వాలి కాపీతమగుచు
 నలవివేకోదకం బంతరింపంగ
 వార్తా హరనికార పంకాభిముఖ్య
 మునఁ దురుష్కులు నల్వరును నొక్కపెట్ట

౨౪౭ వసు. విమ. 142 పుట. „నీ|| పదిలుండై రాచూరు ముదిగల్లు
 గంపుంబుపేయఁ గాంచి సపాదునీమనిలిపె||” (నరసభూ
 ౧ ఆ 82 ప).

“పొడుడు! కాల్పుడు! వీనిఁ బోసికుండింక!”

గొట్టుడు! కట్టుండు! పెట్టుండు బంది;
ఎన్నికారులు ప్రేలె నిట నెట్టయెదుట!
రాయబారపు మార్గమే యిట్టిదురుసు!

౫౭౦

రాచ పొగర్పొతు రామరాయనికిఁ
గఱవఁగా వలె బుద్ధి చెఱ నొంచి వీని,
ముచ్చిమి నన్నన్ని రోధమ్మువాసి
మన చారులనుబట్టి మాయించువాని;
త్రుళ్లుచు రాయబారులను దూలించు.
రామరాజునకిదె రాజనీతి యగు.”

అనునంతఁ గనులంట నదరులు సెదర,
నదరంటమేన, మిన్నంటంగఁ గోప,
ముగ్రుండై శితమండలాగ్రుండై యుమ్మ;
రావులు డగ్గటి రానోడుచుండ

౫౮౦

వీరసింహుండు నీర్భీకుండై పలికె

“బార సాచుచు నై దువదులు గావించి
యాత్మర్పణము నేసి యయ్య, బాబంచుఁ
బలికెడు నోళ్ళిట్లు పదరంగనానె;
బాహుబలము చూపి పగఱనోడించి
కసిదీర్చుకొననాను గాక వీరులకు,
గూఢచారుల నంపి కుచ్చితంబనక

౫౭౨ చూడు-౧౯-౨౦; ౩౮౦-౩౮౪' పా.

౫౮౨ పసు చ. విమ. ౧౪౩ పుట.

చిలుమిచ్చి యరిఁగూల్పఁ దలఁపంగ నొనె;
 ఆముచ్చు చారుల నాతతాయులను
 బట్టి యొప్పించినన్ వధియింపఁడయ్యె!
 :౧౯౦ గలియుగ రాముఁ డాకరుణాంబురాళి;
 ఆసీచకృత్యంబు నాత్మలో డాచి
 కొనక సాటులు చెప్పికొనఁ జూతురయ్య!
 దూతలం ద్రుంగించు దుర్నితిపరులు;
 ఆసన్నమయ్యెఁ గా యవసానకాల,
 మీ మాత్రకే నేల భూమిశునాజ్ఞ
 లేకయే చెయినేయ, లోకంబుతోడ
 మీదుర్నయము రామమేదినీశ్వరుఁడె
 యరసి శాసించుఁగాకని చూతుఁగాక”

◆ ◆ ◆ ◆

౧౯౦ చూడు ౩౭౪ పాదము.

౧౯౧ నాయకసూరత కపకర్ణలేదని భావము.

వీరసింహుఁడు.

తృతీయగుచ్ఛము—ద్వితీయపుష్పము.

గగన సౌధంబులఁ గాలిమేడలను
 ౬౦౦ విహరించి తేజున వెలిగించి దిశలఁ
 జరమాద్రి కినుఁడేగి సమయేళుచేతఁ
 జెఱఁబెట్టఁబడఁ దమ్మిచెలియతోపాటు
 భూతచేతోబ్జముల్ ముకుళింపసాగె.
 వింద్రజాలిక వస్తుసందోహ మనఁగఁ
 జాక్షుషవిశ్వంబు సకల మొండొండ
 సురుఁగంగసాగెను జూచుచుండఁగనె.
 దృశ్యవ్రవంచంబు తిమిరాఖ్యయోగ

౫౯౯ గాలిమేడలు—ప్రవహవాయువు వశమున గ్రహదులైల్ల నడచు
 చున్నవని భావము. కార్యసిద్ధులచే గల్గినానందమున
 మిన్నందియంది కీర్తి ప్రతాపముల దీపించి వీరసింహుఁడు
 తురుష్కులచే గారాబుఁడుకొగా మాల్యవతి విషాద పీడిత
 కాసున్నదని విశేషార్థము నెన్నునది.

౬౦౪ సంయుతా సంయుతప్రాసము—, శా....ధీరసంగ్రామకుం।
 డీ త్రైలోక్యమునందు గల్గఁడు రణంబెచ్చట లేకుండఁగాఁ।
 జేతుల్వేయు పృథాభరంగుట వచ్చెన్ దేవ యామేనికిన్”
 (ఉ. హరి).

- నిద్రావిలీనమై నిశ్చలత్వంబుఁ
గలిగింప విరహియోగుల కిష్టవస్తు
- ౬౧౦ దివ్యరూపంబాండె దీపింపసాగె.
అటబీజపురిని మాల్యవతీ లతాంగి
వీరసింహున కాత్మవిభునకుంబ్రీతి
జన్నియగట్టి తాజవ్వనంబెల్ల,
వలరాచరాచ వారలదాడి కోడి,
వలవంతఁ గుందుచు వసివాళ్లుగనుచుఁ
ద్రుటియొక్క కల్పంబు నటువుచ్చుచుండి,
తద్దివ్య రూపంబె తలపోసిపోసి,
తనిసి తత్సాయుజ్యమును గోరికోరి,
తత్కటాక్షౌమృత ధారాభీషక
- ౬౨౦ మునఁ దాపమునుదీర్చికొన నెంచి యెంచి,
జగమెల్ల మఱిపింపఁ జాలుతదీయ
సంసేవనాఖండ సామ్రాజ్యపదవి
నంది బ్రహ్మానంద మందెదనంచు
మనికిగా విరహోగ్ని మధ్యంబె తనకుఁ,
దన్నామ దివ్యమంత్రంబె జపించు;
తనిసి తద్గుణముల మననంబుచేయు;
నీరంధ్రశేము షీఘారంబుగాను
ధ్యానించిధ్యానించి తన్నయత్వమున
విశ్వంబుఁ గనువాని విశ్వరూపముగ.
- ౬౩౦ ఆమానసికమూర్తి నభిముఖుండేసి,

“విద్యాపురికిసీపు వెడలుకాలమున
నరిసంహరణ దీక్ష పరిపూర్తిచేసి
పితృపరతంత్ర, యేవెరపుననైన
జేకొందు నిన్నని వాకొంటిగాదె!
అదె వేదమనుకొంటి; నడియాసనుంటి;...”

అంచు విజ్ఞాపించి, యంతలోఁ దెలిసి;
వెల్లనొచు నిరాశ నల్లాటమందు.

“ఉదిరిబంగరు కాంతి నదలింపఁజాలు
జగమెల్ల వలపించు జగి మేనివాఁడు,

౨౪౦ శారద పూర్ణిమా సంపూర్ణచంద్రు
నపుఁ గాదనఁగఁజాలు నపుమోమువాఁడు

శృంగార విభ్రమ శ్రీతాండవించు
కంజాతములుఁబోని కనుదోయివాఁడు,

సద్గుణంబుల రూప సౌవర్ణభూష
వాసింపఁగాఁ జేసి వలపించువాఁడు,

నామోహనాకారుఁ డావీరసింహుఁ
డాసింపఁ దగువాఁడె! యలఁతి మాల్యవతి!

అందనిపండ్లకై యత్రైత్తువారె!
నోమకే ఫలములం గామించువారె!

౨౪౧ పద్మావతి యగు శ్రీ కంజాతములందుఁ దాండవించుట
యర్హమేగదా.

౧౭౧౦ రణరంగ పరకంఠ లవనలాస్యముల
 నలరింపఁగాఁ జాలు నసికన్యయొక్కట,
 నుత్సాహ జలధిలో నోలలాడించి
 తొల్యింబునిడు వీర లక్ష్మీయొక్కటను,
 నాచంద్రతారంబు నాచంద్రతార
 కాంతులందగు కీర్తి కాంతయొక్కటను,
 రారమ్మ ననుఁగొమ్మ వీరాగ్రగణ్య
 యనివేడుచు స్వయం గ్రహశ్లేష మొనఁగి
 చొక్కించు చుండంగఁ జూచునే నిన్ను!
 వన్నెవాసులవారి పజ్జ నిల్చెదవే!

౧౭౧౧ వారిఁగాదని నిన్నుఁజేరి మోదింప.
 చాలునీ వేదులు! చాలునీ వెతలు!”
 అనియిట్లు తలమున్నగ్గ తొనలవంత
 యలలలోఁబడి యామె యారటించునెడఁ,
 జెలిమేని కొకవిత చెలువంబునిచ్చు
 వలపువేదులు దాని మొలపించువాని
 నలమాల్యవతి బహిః ప్రాణంబులైన
 సకులెఱింగియు నెఱుంగక యున్నయట్లై
 రమణి మందాక్ష సామ్రాజ్యాధి పత్య
 మునకులోనై యంతదనుక లోలోన

౧౭౧౨ తుది కసె కన్యాపరణమె సంభవించెనని ధ్వనిత మగుచున్నది.
 ౧౭౧౩ పా. చూ.

౬౨౦ వీరసింహుని గూర్పు వెరపు లారయుచు,
 విధివశాన నతండు బీహపురమునఁ
 బండగులొడఁబాలు పంచాస్యమనఁగఁ
 జెఱఁబెట్టఁ బడియందు జీర్ణింపనుట
 నరసి యంతకుమున్నె తురకతేండ్లెల్ల
 విద్యాపురికి దాడి వెడలి యుండుటచు,
 బందీగృహాభ్యక్ష పదవి లోనున్న
 యమ్మావ్యవతి తండ్రి తిమ్మ భూపతియుఁ
 జనియుంటఁ జేసి విచ్చలవిడింగార్య
 సిద్ధిని బిడికిలించితి మంచు నెంచి,

౬౨౧ సకియ నీరీతి నాశ్వాసించి రపుడు.
 “సమముగా భేద మోదముల పాలొసఁగు
 వారలే నుచు సఖిపద భాజనములు;
 మననున కంధాతమసము కానిమ్ము
 మాకుదాఁచుట నీకు మానితంబగునె;
 శయ్యాసఖిమాత్ర సాక్షి కంబైన
 వలపు నీయాకృతి వెలిపుచ్చకున్నె;
 మానసంబను వెన్న మరువెచ్చమఱిగి
 పొంగెనాఁ గన్నీరు పొర్లిపాటంగ,
 మరిగి యాత్మేశు నిద్దురలేక తిరుగు

౬౨౩ „అంధా తమన. న. ఆత్మంధే. మహాంధకారే. అంధంచత్ర
 మశ్చ. అవసమంధేభ్యస్తమస ఇత్యచ్. అన్యేషామపీతిదీర్ఘః”
 (శబ్దారచింతామణికోశము)

౬౨౨ బండగు=బోసు.

౧౯౦ మనముపైఁ గినుక నాఁగను లెఱ్ఱవాఱ,
 విరహఁగ్నిపుట పాక పరిహీణమగుచుఁ
 దనుసువర్ణము వింత తథుకులీనంగ,
 స్మరవిభావను దీప్తిమై ముఖేందుండు
 వెల్లఁబాఱియు వింత వెన్నెలల్లాయ,
 మరుచింతఁగై నేతమానుటల్ మేని
 కొకవింత సింగార మొదవించుచుండ,
 స్వాంతంబులో డాగురింతలాటాడు
 ప్రాణేశుఁ గలకన్నె బయలుపుచ్చంగ,
 డాగురింపఁగ నింకఁ దడఁబాఱిచేల?

200 మరియు దాచుటకిందు నెరసేమికలదు?
 కానోపుదాని నాకాంక్షించితీవు;
 లోకోత్తర గుణోత్తరుడు వీరసింహుఁ;
 డనుపమ గుణరాశివగు దీవు తరుణి;
 నిరుపమ లావణ్య పరసీమయతఁడు;
 లావణ్య చంద్రికా లహరి వీవతివ;
 కనుల విందొనరించు కలువ నెచ్చెలియ
 కమ్మవిల్తుని మామఁగాంక్షింపకున్నె;
 వలపులం జిలికించు పద్మసీకాంత
 బాలభాస్కరుఁగోరి వసివాడకున్నె;

200 మరియు నొక్కసాలమిరుగేలఁ బెఱికియు (భాస్కరరా-
 తర-౧౮-శబ్దర)

20౪ పురుషుల విషయమునను లావణ్యము వర్ణింపఁబడును. కా॥ ఆ
 లావణ్య మగణ్యమాగుణ... శ్రీనారసింహాధిపున్ (నర ౪౮ ౫౦)

- 2౧౦ ఇంతయే లాతండు కాంత నీరూప
 రేఖావిలాసముల్ తిలకింపలేదె;
 తిలకించి మదనాగ్నిఁ దెరలుకుండుటకుఁ
 బరమ హంసయెవాఁడు పరమాణుమధ్య;
 రసిక శిఖామణి కుసుమ సాయకుఁడు
 మఱవంగనిచ్చునే మఱచిన న్వాఁడు;
 సమ తులారోహంబు నవరింపఁజాలు
 సోయగంబులనున్న మీయిర్వురకును
 దాంపత్య మీమికి ధాత వెంగలియె;
 త్వన్మనోరథములన్ స్వారివేంచేయు
- 2౨౦ నావితరావలతు నరసి తేరంగ
 మఱుచింతలేక వేమఱు చింతలూని
- 2౨౨ యున్నారమనుకొమ్మ యువిద వేయేల!

- 2౧౧ అరయతి. “రాయంచ కాళ్లఁజాలకయమున్న” (వసు. ౪ ఆ ౨౫)
 మ. భారము నంబుచ్చుచు వరమాన విరహాగ్నిన్ మదింగుం
 దుచున్ (పిల్లలమఱి-శృంగార కాకుంతలము) “వీలేన ‘రాయంచ
 కాళ్లఁజాలకయమున్న’ ఇత్యాది కవి ప్రయోగాజాంనకించి
 దప్యసామంజస్య మితిధ్యేయమ్” (అహో ౧౩౮ పుట) తొలు
 శబ్దమే లేకుండుటచేఁ బైపాఠము సరికొదనియు “కలహంస
 కాళ్లఁ దవలకమున్న” అనుపాఠమంగీ కర్తవ్యమనియు వసు
 చరిత్ర టీకాకర్త వ్రాయుట (వసు. ౩ ఆ ౧౬౨ పద్యపుటిక)
 పొరపాటు “చ-సు. సిరునిను మాధవుం డనుమతి న్నెనుదాలెద
 మాదరంబునకొ” (రాఘవపాం ౩ ఆ-శబ్దర).

వీరసింహుఁడు.

తృతీయగుచ్ఛము—తృతీయపుష్పము.

- 2_93 అలవిజాపురిని గారాలయంబందు
 దీర్ఘచింతోర్ములే దేహ ధారణము
 పచరించు నిద్రాన్న పానముల్లాఁగఁ,
 నిబిడాంధకారంబె నెయ్యుండుకాఁగ,
 రాత్రిందివము కాళ రాత్రియుంబోలె
 నేకాకృతిని దీర్ఘమై కానిపింప,
 వివిధ చింతాబ్ధుల వెల్లులేకముగ
- 230 నుప్పొంగి యాత్మను గప్పచుండఁగఁ,
 వీరసింహుండు దుర్విధి చెయ్యములకుఁ
 గలఁగుచు, జీవిత కల్పావసాన
 మునఁబోలె నాశలెల్లను లయంబంద,
 దానితికర్తవ్య తామూఢుఁ డగుచు,
 నలువంక లన్నేగ నడయాడుచంత,
 నిలుచుచు నందంద నిట్టూర్పులిడుచుఁ,
 బెదవులం దడుపుచు, మదిని గర్తవ్య
 ములఁ దలంచి తలంచి పలవించునిట్లు:—

2౪౦ “అకాశ సాధ విహారంబునేయ
 నీవన్న సంగల్ప సోపానపంక్తి
 ప్రతికూల విధి గాలివాన నీరీతి
 విధ్వస్త మాయెఁగా వీరసింహుండ;
 మెఱవేని యొకకొంత వఱకుండు నంత
 కన్న నీదు విలాస మల్పాయువగుచు
 నవసి యుత్పన్న వినష్టఘటంబు
 కరణి నయ్యెనుగాదె! ఊణభంగురంబు.

2౪౧ “అస్మ ద్వియోగత్రియామ, యోచెల్ల!
 తీతైః జోమాల్యవతీ చక్రవాకి!
 ఇదే లోక బాంధవుం డుదుటుసూపంగ
 సమకట్టెనని తెల్పి సకియనేవించి
 యెన్నండు నేఁగృతకృత్యతం గాంతు!
 బిజపూరు దరినుండు బీమలన్విడిసి
 చెలరేగి తురకల యెలుకలపిండు
 గండుఁబిల్లికి మెడగంటఁ గట్టంగఁ

2౪౪ పంచమీ విభక్తియతి (అప్పక ౩౮ ౨౩౮ ప)

2౪౫ ఉత్పన్న వినష్టఘటమును ఊణభంగురతా ప్రసంగమునఁ దా
 ర్కితులువ్యవహరింతురు.

2౪౬ ఈకోర్కె నెఱవేఱెను. చూ. ౨౩౫ పాదము.

2౪౮ లోక బాంధవుండు=రామరాయలు, సూర్యుండు.

2౫౦ ఈకోర్కెయు నెఱవేఱెను. చూ. ౧౧౨౨ పాదము.

“భవేద్బిరుద శబ్దేషు। యథేష్టం వర్ణకల్పనా, గ్రామమానుష్య
 విరుద। శబ్దానామపిసో(సమాస) మతః(వికృతివివేకముగ౩౪పు).

బన్న పన్నాగముల్ ప్రభువుంగవునకు
 విన్నవించి వినోద మెన్నండుకూర్తు!
 కఱకుఁ దురుష్కులం గరవాలధారఁ
 గసిదీర నెన్నండు ఖండించువాఁడ!"
 ననుచు నువ్విట్లూరు ననువిధియిట్లు
 ౨౬౦ కాలునేతులు గట్టి కారనంచెదవె;
 స్వామి భక్తియు దేశ భక్తియుంగల్లు
 కార్య క్షముండంచు గారాబమిచ్చి
 రారాజుననుబంప నీరీతి లేఁగి
 విభునాజ్ఞ నెదిరింప వెఱపెంతలేదె;
 అరె వీరసింహ నీయాశాలతలకు
 బీజపురీయాత్ర పెను గాలియయ్యె;
 వంచించి తురకల నొంది తద్గూఢ
 చారుల, నీవు రాజున నె యిచ్చటికి;
 తుచ్చులయెడ మేలె దూత్యంబునడవ
 ౨౭౦ దూతలఁ జెఱఁబెట్టు దుర్విసీతులగు
 తులువ తురుష్కులం బొలియింపకున్నె
 చండ శాసనుఁడైన మండలేశ్వరుఁడు
 అదరు బెదరులేని యవ్వీరవరుఁడు
 తనదూతనిట్లు సుల్తాను నొంపంగ
 సాహసించు నటంచు శంకించుకొనున;

౨౭౩-౨౭౪ ఇట్టి ధైర్యముతోడనే రామరాయలు వీరసింహుని దూత్యమున
 కంపుటయు నాతండంచుల కియ్యకొనుటయు సంభవించెనని
 యెన్నునగును.

విద్యాపురికి దాడివెడలి రానున్న
 కూళ తురుష్కుల గూఢ చారుండె
 మాయల మారియై మనల నమ్మించి
 మన రహస్యము లెల్లఁగొని పోయెనంచు
 ౭౮౦ భావించు నొక్కొక్క యావసుమతీశ్వరుఁడు;
 నమ్మించి తేనికి నన్నప్పగించు
 నాయనగారెట్టి నానఁగుందుదురొ”
 అనుచు ధీరతడించి యశ్రువుల్లనులఁ
 గ్రమ్మంగ లోలోన నుమ్మలింపంగ,
 నింకనీతని నొంప హృదయంబు ప్రీతి
 యింతతోఁ దుదిముట్టు నిదిమేలెయంచు
 దౌర్భాగ్య దేవత తరలి పోనెంచి
 దెఱకవాటంబు విచ్చైననంగ నొక్క
 మలకతటాలునఁ దలుపులం దెఱచి,
 ౭౯౦ “పుణ్యవంతుఁడవైతి పొమ్ము నీవింక
 నిర్దోషివాట నిన్విడుమంచుఁ దిన్న
 భూపాలు హుకుమయ్యె; పులినోటికండ
 వయ్యుఁ దప్పితివి భాగ్యంబేమిచెప్ప!”

౭౮౨ రంగరాయఁడు ౧౯౦, ౪౬౪-పాదములు చూ.

౭౮౩ దౌర్భాగ్యదేవత యాతని నీడించి పీడించి పిదపఁ దుదముట్టింప
 నెంచెనను భావ్యర్థము నూచితమగుచున్నది.

అనునంత నమ్మమి యబ్రబు తర్క
మర్థనిర్ధారణ మాత్మదోషంగ,
“తులువలౌ తురకజేడులు వివేకించి
విడిచిపుచ్చుటకల్ల; పిటికితనాన
దుర్ధర్ష రామరాడ్డుర్వారకోప
దావాగ్ని శిఖిలకుండలకిరే కాక;

౧౦౦ మొదటనేలొకొ యంతయుదుటైన దుడుకు;
వెనుక ముందును యద్భవిష్యు లెన్నదురె.”
అనియిట్లు యోజించు చాత్మావమాన
మెంచి యాతం డుమ్మలించుచుండంగ,
మెఱసిన మెఱపు నాఁ డటియుచు నొక్క
లేఖ నమర్పించి లేమ యొక్కరిత
యట్టై యంతర్ధానమయ్యె; నవ్వలపుఁ
గమ్మ సువర్ణలేఖా విలాసంబు
తో మాల్వవతియుఁ జేతోవీధిదోషఁ
డతేప్పిమసార మాతండిట్టు లెన్నె:

౧౦౦ “కడలేని కడగండ్లఁ బడి తడంబడుచు

౨౯౪ మాల్వవతియు సఖులును మాయచేసి విడిపించిరని వీరసింహుఁ
డెఱుంగఁడు. కాన తురకలు విడుచుటను నమ్మకుండుటయు,
విడుచుట కర్భితపడుటయుఁ బిదప నాలొచించి రామ
రాయలకు వెఱచి విడిచియుండురని యర్థనిరారణము చేయు
టయు సంభవించెనని భావము.

నొడుదుడుకుగ వేళ గడపుచునుండు
 నగుబాటు వాని నీముగ్ధ ప్రేమించు;
 ఈరూప మీదశ యీత త్తరంబు
 గలవీని వలచినం గల్గునే సుఖము;
 జగమెల్ల నేలంగఁ జాలునీసారు
 వీరసింహుని కయి విత యాటచన్నె;
 సోయగంబుల ప్రోక సుగుణాలజోక
 జన్నె గట్టితె నీదు స్వాంతమ్ము నాకు;
 తపసు పండుటగాదె తరుణిరోయిట్టి
 ప్రణయ మవ్యాజంబు పడయంగనాట.”

♦ ♦ ♦ ♦

—

౫౧౬ భౌష్యసర్థమూచక వాక్యములి ట్లనభిప్రేతముగ నోట జూటట
 స్వాభావికము.

౫౧౭ ‘స్వ + అంతము’ అని యాంతరార్థము.

వీరసింహుఁడు.

తృతీయగుచ్ఛము—చతుర్థపుష్పము.

మదనాగ్ని పరితప్త హృదయంబు వీర
 సింహుని దురవస్థ చెవిసోకునంత
 పిదిలి బీటలు వాఱఁ బ్రేమానుబంధ
 మంతకంతకు వింతవంతలం బెనుష,
 వలరాచ తలఁపుల యెలరెల్లనంతఁ
 బ్రణయంపుఁ జేవగాఁ బరిణామమంద,
 వీరసింహుని చెఱ విడిపించి చిత్ర
 వధనుండి యాతని వారించుకొఱకుఁ
 జిచ్చెనఁ బిడికిలించెదఁ గాకటంచు,
 వివిధయత్నంబులం బెనఁగి వైభవ్య
 మందుట న్విసిగి సాహసకృత్యమనక
 జనకుని హుకుమంచుఁ బొనరించి మోయఁ
 బ్రయముఖామృత కరోదయమునకై ప్ర
 తీక్షించు మాల్యవతీ చకోరాక్షిః
 తద్రూప భావనోత్తంభితంబైన
 చిత్తంబు కేవలాక్షి ప్రణాళికలఁ

బ్రవహించుచుంటఁ దద్బాహ్యప్రపంచ
మంధకార నిమగ్నమగునట్లు లణఁగ,
నిమునమొక్క మహాయుగము పోలియుండఁ.

౧౪౦ నిర్ణమేషాక్షియై నిష్పందతార
యైవాని వచ్చుచాయనె దృష్టిఁబఱపు...
మగువ మందాక్ష సామ్రాజ్యాధిపత్య
మొక్కింత యేనియు మొక్కవోనటుల

౧౪౪ విస్మయాత్ము క్యాతి విభ్రాంతిహర్ష
దోలాధి రోహణాందోలి తుండైన
వీరసింహుండట్టి వేళనేతెంచి,
భావ నారూప సేవాపరత్వమున
ముగుద లజ్జాసఖ యెగతాళి గనక
జరపిన యుచితోపచారము ల్వడసి,
౧౪౬ తలమున్నలిడు మోద జలధిలో మునిఁగి,
యుండ నిశ్చేష్టత నొక్కింతనేపు.
జగమెల్ల మఱచు నిశ్చలమానసమునఁ

౧౪౪ విశేష శబ్దార్థకవిశబ్దముచే గ్రంథమధ్య మంగళమాచరింపఁ
బడినది.

౧౪౬ భావనారూపః—,,శ్రుతశ్చ దృష్టశ్చ హరిత్సు మోహా,ద్భాతశ్చ.
నీరంధ్రితబుద్ధి ధారమ్” (నైషధకావ్యము).

౧౪౬ “సాక్షాత్-అప్రత్యక్షే....సహఅక్షేణ. సాక్షః తమతత్త్వ క్విప్
...” (శబ్దార్థచింతామణి).
“సాక్షాత్-అవ్య, సహ + అక్షతి. అక్ష-అతి. సాదేశః సహ
అక్షమతతి. అత- క్విప్వా ప్రత్యక్షే...” (శబ్దసోమమహానిధి).

జర నిదిధ్యాసన పరమాదరమున
భావింప భావింపఁ బ్రత్యక్షమగుచుఁ
దిరముగాఁ బొడకట్టి దేదీప్యమాన
విభుదివ్య మంగళ విగ్రహంబెదుట
సాక్షాత్కరింపంగ నత్తపస్వినికే
బ్రణయామృతంపు టాస్వాదంబొసంగు
తనివి నివ్వెఱిపాటు నెనయించెనంత;

౪౬౦

ఆనంద రసవేణులంతరంగంపుఁ
గాసారమునునింపి కనుఁగొమ్ములెడలి
పాతె నా మోదాశ్రు పరివాహమడరె;
సిరిచూలి కృషిసేసి తరుణి నెమ్మైన
వెదచల్లిన విలాస బీజంబు లంకు
రించెనో యనఁగ రోమాంచంబుదనరె;
లజ్జాను రాగముల్ మనమునంబెనఁగ
నమన మున్నమన మాననమునం బెనఁగె;
బిడవుఁ జీకటి కొంత విరియఁదొల్తెక్క
విదియవెన్నెలనాఁగఁ బొదలెఁ జిర్నగవు;
మరుదుండగంబుల మనవి సేయంగ
నుంకింప డగ్గుత్తి కులికించుకతన
వాతెఱి యొక్కింత వడఁకంగసాగె;

౪౭౦

౪౭౦ కనుఁగొమ్ములు + ఎడలి. కనుఁగొమ్ములు = కనుఁగొనలు, కనులు
నెడి తటాకజలనిర్గమన మార్గములు.

అంతంతరేప నేకాంత ప్రవృత్తి
చిత్తంబు లొండొండ చిందులాడంగఁ
దిమ్మ ధరిత్రీపతి త్రియామాంత
రాయంబునం గూడరా కుండరాక
యాజక్కవలజంట యల్లాటమందె.
మరు తేజమునఁజేసి పరిపాకదశకు
వచ్చిన కల్పకఫలమునుంబోలె

౪౮౦ దంగేటిజుంటి చందమునఁ గట్టెదుటఁ
గ్రాలు నమ్మద్దియ కనువిందుసేయ,
రాగంబు లజ్జ హోరాహోరిఁజోరు
చుయ్యాలలూఁప బై లుఱుకంగలేక
పుయిలోడు చున్నయప్పలఁతి నీక్షించి
మది వీరసింహుండు మన్నించెనిట్లుఁ
నిజసృష్టసుందరీ నికురుంబరూప
మణిహార నాయక మణిసృష్టికొఱకుఁ
దనశిల్పమునకు మేల్తల్కులీఁజాలు
తమ్ము పూవిల్తు శిల్పమ్ము చేదోడు
౪౯౦ వాదోడుగాఁ గొని వనజసంభవుండు
సృజించిదీనిఁ దాఁగృతకృత్యుండయ్యె.

౪౮౨ మరుతేజమునః—విజాతీయ తేజస్సం యోగమునఁ బరిపాకము
గల్గననునది తార్కికసమయము.

౪౮౩-౪౯౦:—ఏతత్కవ్య కథావస్తుకల్పనా విషయమునఁ దోడ్పడిన
యనుజుండగు చి|| గోపాలరావు (M. A; L. T;) సాహాయ్యము
ధ్వనితమగుచున్నది.

ఈరూప మిక్కాంతి యివ్వలసంబు
 నీయనురాగంబు నీబిడియంబు
 వీరసింహుండ సీవిభవంబు లట్టై!
 స్నేహపూరమున నుజ్జీవితంజౌచు
 నీజీవితపు దివ్య నిలువ నీబేల
 చింతాతమంబునఁ జేడ్పాటునొండ
 వలసెఁగా పితృవాక్కువాటాంతరమున.
 తిమ్మాధిపాంగీకృతిం గూర్పఁజాలు
 కాలంబు కొఱకు నాకాక్షింపుచుండి
 ధృతికవాటంబు విదీర్ణంబుగాఁగ
 మరునంపకాఁకలన్ మఱుఁగుచునుంటఁ
 గానకీబాల నన్ గతినుఁగానెన్నె;
 ఎన్నంగరాదె నీవిన్నాళ్ళదనుక
 విరహతప్తుడఁవయ్యఁ బ్రేయసీ వదన
 లావణ్య రససేవ గావించికొనక
 నిలిచినకఱకుమానిసి వౌచునుండ.

౯౦౦

“అంతరాంతరముల ననోన్యదర్శ
 నానంద రసవర్షణాసేచనమునఁ
 బనరెక్కి బిగియుచుఁ బ్రణయపుష్పముల
 నానలన్ వృంతంబు లాకృష్టిసేయు”
 అంచుఁ గమ్మని సూక్తు లలరించు కమ్మ

౯౦౧

౯౦౨ చూడు ౯౦౩. పాదము.

౯౦౪ ఇన్నాళ్ళ-చూ ౩౫౪. పా.

నీదుండగముఁ దెల్పెఁగాదె; యింకైన
 నాత్మాపరాధ త్నమార్పణ శతము
 గావింప కిటులూరకయ చూచెదేల?
 అనుకొంచు నతఁడామె కభీముఖుండగుచుఁ
 జాటూక్తులను జక్క నవరింపఁ దొడఁగి
 యాత్మాననంబునకానందబాష్ప
 లహరి సమ్మోద సామ్రాజ్యాభిషేక
 మొనరించి డగ్గుత్తికను గెల్వలేక
 దాని చూపినదారిఁ దరలించె నుడులః
 త్నమియింపు విశ్వసింపుము చెలీ వీని
 గృహనేలు నీకు విక్రీతుఁడౌవాని;
 మనసెఱుంగుచు నీదుకనుసన్న మెలఁగు
 దాసుండ యనుకొమ్మ తరళాయతాక్షి;
 మఱచినం దనుఁదాను మఱచుఁ గాకితఁడు

౯౧౪ త్నమార్పణము-ఇది లోకప్రసిద్ధపు వాడుకలోనున్నది. త్నమా= త్నమింపుమనెడి త్నమావాక్యముల యర్పణమని యర్థము చేయ నగును. లేదా “ఆత్మాపరాధ త్నమభ్యర్థనంబు” అని పఠింప నగును.

౯౧౫ అరయతి-చూ. ౭౧౧ లఘుటీక.

౯౧౬ మాత్యవతీ ప్రేషిత ప్రణయ లేఖాంశముల కుత్తరముల నిచ్చు చున్నాఁడు.

౯౧౭ చూడు. ౮౦౩ పాదములోని ప్రణయలేఖయందలి విషయము లీప్రసంగమునుబట్టియు నూహింపవగును.

విస్మరించునె నిన్ను వికచాబ్జనయన;
భవదాస్య రాకేందుఁ బాయంగలేక
ననునొంటి దిగనాడి నినుఁ గూడిమాడి

౯౩౦ విహరించు మచ్చిత విక్రీడితములు
విన్నవింపఁగఁగ విధిసూత్రభారుఁ
డీవిత ప్రహసనంబిటఁ బ్రదర్శించె;
కార్యసిద్ధులు విఘ్న కార్యంబులంట
నిక్కంబ యఁగాదె నీలాభవేణి;
సైఁప నక్కఱలేదు సైఁచినన్నాళ్ళు
ప్రళయకాలానల జ్వాలలందుఱుక
సాగెఁగాదె తురుష్క శలభ జాలంబు;
విజయలక్ష్మి తనంత విద్యాపురీశు
వరియించె ననుకొమ్మ వరువంపుఁగొమ్మ;

౯౪౦ రామభూపాల నిర్వాజప్రసాద
సర్వస్వ సర్వంకష ప్రాభవునకు
వీరసింహున కంక్షగా రానిదంచు
నొకఁడుండునే; యింక నువిదవేయేల!

౯౨౦ “చంద్రమామనసోజాతః” (శ్రుతి).

౯౩౨ హాస్యాస్పదీ భూతకారా పృవేశాదికము.

౯౩౩ విఘ్నపూర్వకత్వము కార్యసిద్ధులకు స్వాభావికమని భావము.
“ప్రాయేణ సత్యపితౄణాం కర్తవ్యధావః | శ్రేయాంసిలబ్ధుమను
ఖానివినాంతరాయైః” (భారవి) “కార్యనియత పూర్వవృత్తి
కారణమ్” (తర్కసంగ్రహము).

౯౩౪ చూ ౪౪౭. అన్ని + నాళ్ళు = అన్నాళ్ళు (చూ ౩౫౪).

తిమ్మరాజ ప్రసాదితమైన మేలి
మాల్యవతీ పుష్ప మాలికందాల్చి
విద్యాపురోద్యాన వీధీవిహార
మున వీరసింహుండు తనియు వై శంభ;
కొమ్మ యీముద్రఁగైకొమ్మ యందనుక;
నాంతరంగిక సేవ నలరించుఁ జుమ్మ;

౯౧౦ దయసేయుమ యనుజ్ఞ తారుణ్యసీమ,
యరి మారణపుదీక్ష నెఱ వేర్చుకొఱకు.

ఆవచనాసవం బాని యాముగుద
సననన్నతరలు లజ్జాసఖంబాసి
యొడ లెఱుంగని తమి నుంగ్రంబువ్రేలఁ
గంపిత స్విన్నాంగకంబుగాఁ దొడిగి
గద్గదావిల గళత్కంఠ స్వరమున
నవ్యక్త మధురాక్షు రాలాపములను
బలికింపఁగా సాగె వదన యంత్రమునః

౯౪౪ గ్రంథము పుష్పగుచ్ఛగ్రథితమంజరియగుట సుసంగతమగుచున్నది.

౯౪౫ ఇందలి మగఁజాలరవలనె త్రాగినాయిక మరణించును. (౧౦౫౩-౧౦౫౪-౧౦౫౫ పాదములు) కావున సంఘ భూతమరణ రంగమున వలసిన సేవచే నలరించునని యాంతరార్థము నెన్నునది.

౯౫౫ } ౧౦౫౩-౧౦౫౫ పాదములచొప్పున నియ్యది యాత్మహత్యా
౯౫౬ } సాధనమగుఁగాన స్వేదకంపము లొదఁజెనని యాంతరార్థము.
ప్రియత మాంగుళీయక స్పర్శవశమున సాత్త్వికోదయమయ్యెనని
బాహ్యార్థము.

౯౬౦ మదన మనోజ్ఞాంగ, సదయాంతరంగ,
నాదు నోములపంట, నను నోముదంట,
నీయనురాగంబు నీదయాగరిమఁ
గనలేక మఱచి నన్, జననుంటివంచు
శ్యామా సహజమైన చాపల్యమునను
సంతరించిన కమ్మ జల్పితంబులకు
నైరింపుమా కాంత గారాముపేర్చి;
నాచాపల మెఱింగి ననుసంతరింపఁ
జనుదెంచు నిన్నొంచెఁ గనుకుట్టునియతి;
యని నానఁగుందుచు నడలునం బడలు
నట్టి నేనేడ! నీకగుఁ గాదటంచుఁ

౯౬౧ గర్తవ్యమును దెల్పుఁగాఁ జూచుటేడ!;
ప్రణయంబె కీడెంచు రారానిదనక
యనునట్లు నాచిత్త మారాటమంది
పెరకేఁప నీరీతి విన్నవించుటకు
సాహసించెద నైపు జగదేకవీర.
శూరాగ్రసరులైన భారతీయులకుఁ
బిఱికి పందలు మల్కమొఱకు తేండ్లకును
సాటియే! హస్తమిశకతారతమ్య

మనఁదగుం; గలియుగార్జునుఁడవా నీకుఁ
 గదన రంగంబనం గల్యాణవేది;
 ౯౫౦ అది నేనెఱింగియు నలుకొందుచుందుఁ;
 గదనంపు ఫలసిద్ధి కాక తాళీయ
 మనికాదె నీతిజ్ఞు లని దూఱుచుంద్రుఁ;
 మనసు నిల్వక యిట్లు మనవిసేయంగ
 వెఱవనై తిసి గాక విరహార్తికులికి;
 సహజభీరూక్తులు సాహసాంకులకు
 మదికెక్క నేర్చునే మఱుమాటలేల?
 ఇంతకు నినుఁద్రిప్ప నేనెంతదాన;
 నఖిలంబునకు నీవ యగు దంటలెన్న.
 అంచుఁ బ్రస్తావించి యంతసాశంక
 ౯౯౦ ముగనామె వీరమింప, మునుపల్కుటలకె
 వెఱచియుంబోలె వాతెఱి సంఛలించి
 వేవిధంబుల విన్నవింప నుంకించు
 తన తత్తరంబెల్లఁ దలఁపింపనయ్యె.
 ఆమాట నేగువు నయ్యసురక్తి
 యావిరహాసహస్వాంత మావినయ
 మొకవంక నొడియంగ నుత్సాహశక్తి
 యొకవంక దిగువంగ నూటాడెనాతఁ
 డంటుతాల్ దివియు లోహ శలాకవోలె

♦ ♦ ♦ ♦

వీరసింహుఁడు.

చతుర్థగుచ్ఛము—ప్రథమపుష్పము.

క్షణభంగురంబులు సంగ సౌఖ్యంబు
 ౧౦౦౦ లనుటకు దృష్టాంతమగుచు భాస్కరుఁడు
 పద్మిని నామోద భావితంజేసి,
 యంతఁ గాలవళాన నస్తాచలాభి
 ముఖుఁడయి చన నరిమోదసంధాయి
 నతని సంభావించినందుకై యలిగి

౯౯౯ వీరసింహుఁడు మాల్వవతీని సంతోషపెట్టి తాన స్తమించు యుద్ధ
 భూమికేగఁగా శత్రువగు వీరసింహుని వలచి చెఱునుండి మాయచే
 విడిపించినందుల కలిగి తురకరాజు తన్నుఁ జెఱునుంచి, యవ
 మానించుటకుఁజేసిన హుకుమువిని నాయక సమావేశముజన్మాంత
 రములందగుఁగాకయని తలంచి మాల్వవతీమగతొల రవలద్రావి
 (౯౮౮-౧౦౦౩) మరణించెనను నేతగ్గుచ్చ కథావస్తువు నూర్వ్యా
 స్తమయ వర్జనవ్యాజమున ధ్వనితముగావింపఁ బడుచున్నది.
 యవనులు మన్నించుకువలయునుండు=తురుష్కులు పూజించు
 చంద్రుఁడు. “క॥ గోవధముచేయు తురకల! దైవంబు.....
 నీరజశైలీ॥” (మను. ౩ ఆ ౮౨).

౧౦౦౪ అందుకు, ఇందుకు, ఎందుకు, మహాకవిసమ్మతములు,, ఇందుకును
 దృగ్జాలంబు రాఁజెల్లునే” (వసు చ. ౩ ఆ ౧౨౪), అందులకలిగి
 అని పఠించినను బరింపనగును.

యవనులు మన్నించు కువలయేశుండు
 తన్నొంచి భంగింపఁ దార్కొనునంచు,
 నాపద్మినీ సాధ్వీ యాత్మేశునంగ
 ముద యాంతరములందుఁ బొదలుఁ గాకంచుఁ
 బ్రాలేయ బిందుల న్వజ్రంపుఁ బొడులఁ
 గ్రోలిదళంపుఁ జిత్తుల మూసియొరగె.
 వీరసింహుని చెఱ విడిపించు మోస
 మున కల్గి తనుఁగార నునుపగూఢముగ
 నంపిన సులతాను నాజ్ఞప్తి యలఁతి
 దినములలోన బందీగృహధీశ
 జనకాప్త సఖునుండి మునుమున్న యెఱిగి,
 యమ్మాల్యవతి గూరి సొమ్మలం దేఱి,
 చింతాజడంజూచు సంతరంగంబు
 కరణ ప్రణాళీ ప్రసరణంబులేక
 నిర్ణీద్రమయ్యుఁ దానిద్రించుచుండ,
 నవనీత సంకాశమవు మానసంబు
 శోకాగ్ని సంతప్తమై క్రాగిపొంగి
 పొరలి, కన్ గోనలం దొరఁగెనోయనఁగ

.గం౧౨ తండ్రియగు తమ్మరాజునకేని తెలియనట్లనిభావము. ౧౫౮-
 పాదము.

.గం౧౩ కరణ=ఇంద్రియ.

.గం౨౧ సంయుతా సంయుత ప్రాసము. చూ. ౬౦౪ పాదము.

వేండ్రపుఁ గన్నీటి వెల్లువల్ పాటఁ,
 గఱకు సుల్తానిచ్చు కఠినంపుటాన
 వెఱచఱపునఁజేసి వ్రీలిగుండియలు
 విటతటమ్ముగఁ దూలి తటతటల్ గొనఁగఁ,
 గ్రస్తేందురీతిఁ బర్యస్తాలకముల
 నడఁగి దీనాతి దీనాననంబొదుగఁ,
 జంతా బహుళభంగి క్షీణించువదన
 చంద్రు దుఃస్థితిఁగాంచి సైరింపలేక
 సాజంపు వైరంబు చాలించిహస్త
 బినరుహం బవలంబ మొనఁగెనో యనఁగ
 నరచేయి చెక్కిటి నత్తియుండంగ,
 నాకారమందిన శోక దేవతయొ
 నాఁగ నొత్తిలి శయ్యపైఁ గూరుచుండి,
 స్తబ్ధయై యొక కొంతతడవుండి, యంత
 నిశ్చిత స్వాంతయై నెవ్వగంద్రోసి,
 నిజచేతమును నిట్లు నిరసింపసాగె:
 “ఏలచింత వివేకమింతేనిలేక?

చిత్తమా తత్తరించెదవేల జేల?
 అనువులం జవిఁ జూపి మనలించెదేల?
 అర్కవంశోద్భవుం డభిమానధనుఁడు
 నిష్కళంక సుధాంశు నీకాశకీర్తి
 విభ్రాజితుఁడు తిమ్మవీరాగ్రగణ్య

నాత్మజ చెఱకేగు నంతటి యనదె;
 ప్రాణంబు మిత్తికి బలిసేసి మాన
 మును గాచికొనకింక వెనుదీసెదేల?
 హా! తాత! నిన్ను దుఃఖాబ్ధిలోముంచి
 యలనాడె దివికేగె నర్ధాంగలక్ష్మి;
 ౧౦౫౦ ఏకపుత్రికనాట నెంతోపేరానఁ
 దల్లిలేని కొఱంత దాలంగనీక
 కడగండ్ల కోర్చి నన్ గారాబుతోడఁ
 బెంచితి; నాతండ్రి, పెద్దచేసితివి;
 అట్టి నీకీతాఁగ యనుకూలశత్రు
 వగుచు నీగతి వగంబాగులంగఁజేసి
 తలఁగుచునుండఁగా తనదారిపట్టి
 పరికింప నిందు నానెరసేది? దైవ
 దుర్విపాకంబిట్లు త్రుంగించెఁగాక;
 వింతలా వంతలన్ వేఁగుచునున్న
 ౧౦౬౦ మజ్జీవితపు మోక నుజ్జీవితముగఁ
 బచరింప ననురాగ పవమానసీత
 జీమూతమైవచ్చి చెఱగహ్వరమునఁ

౧౦౪౧ అసనునికృష్ణురాలు.

౧౦౪౨ తానుజేసిన యపరాధ మవర్జయమగుటచేఁ జేయఁబడెనని
 నిరూపించుచున్నది.

బడరాని కడగండ్లఁ బడుచు జీర్ణించు
 హృదయాధినాథు నుపేక్షింతు నెల్లఁ ?
 భాగ్యంబునంజేసి ప్రాణేశ్వరుండు
 తురక వినేకించి తొలఁగించె నంచు,
 బందీ విమోచనమందు నాచేయు
 జతనం బెఱుంగక నడికి వంచనకు
 నంకోచ మందక సాహసం బంచు,
 ౧౦౮౦ నానిమిత్తంబునన్ శంకించికొంచు,
 నరుల దేశంబందె యాలసింపకయ
 యాయోధ నోత్సాహియై నన్నుమనిచి
 శ్రీరామరక్ష సుస్థితి నందఁగల్గె.
 ఆత్మేశ సంరక్షణార్థమై తనువు
 వ్యయమౌచు ధన్యంబ యౌను వేయెల.

౧౦౮౩ చూ. ౧౨౭-౧౩౨ పాదములు.

౧౦౮౪ మాల్యవతి తనకై చేసిన సాహసమున నామెకెట్టికీడు మూఁడు
 నోయని శంకించికొనకయె వీరసింహుఁ డేఁగుటయజ్ఞానకృతము
 గుటచేఁ బ్రణయభంగము లేదనిభావము.

౧౦౮౫ రామరాయలదరికిఁ బోయెననియర్థము. నిరుపద్రవస్థితి నందెనని
 యాంతరార్థము. ౪౬౧ లఘుటీకచూచునది.

౧౦౮౬ నాయుకొప్పుత నాయక ప్రణయ మూలకమై యగుటచేత
 రసాచిత్త్యభంగములేదు.

దైవంబ! యీపట్ల దయఁ జూపితయ్యు!
విపరీతములుచేసి వెతఁ గూల్చుకుండ.
ప్రాణేశు వంచించి యనువులన్ వీడు
కొననానె యని నీకుఁ గొంకేలమనస?

౧౦౮౦ మానరత్నార్థమై ప్రాణంబు తృణము
గాఁ జూచు వారలం గాదె మన్నించు
శూరాగ్రనరుడైన వీరసింహుండు.
అని యంగుళీయాంకి తాత్ప్రశనామ
మధురాక్షరములై న మగతాలరవల

౧౦౮౬ మాల్యవతి యిట్లుచేయనిచో నితోధి కోపప్లవమగు వీరసింహు
చిత్రపథ మర్చారమె (౮౨౭ పాద) యగుటచేత సీపట్ల విధి
దయనె చూపెనని మాల్యవతి ప్రణయాతీతయోచితముగఁ
బలుకుచున్నది. ఇచటిదైవశబ్ద మదృష్ట పరమెయననగును.
అద్దానిపైఁ గూరదేవతాత్వ మధ్యవసింపఁ బడుటచేఁ దయనూపి
తయ్యో! అనువాక్యము సమర్థమగుచున్నది. ఇట్టిగాఁగొ క్తిచేనిందు
సమాధిగుణమును వెలయుచున్నది. దైవశబ్దమును గవులు దేవతా
పరముగనువాడియున్నారు. క|| వీలినవానిని దైవము! నాలిని
బంధులను సముచితారాధనసం! శీలతఁ బ్రీతులఁజేయని! పాల
సుండు...(ఉద్యోగ ౨ ఆ) “ఇతంధే దైవంబని కల్పకప్రసవ
వృష్టింబూజగావించి రింద్రాచుల్...(హరిశ్చంద్రనలో ౧ ఆ
౨౨ ప).

౧౦౮౭ } నాయీకౌమరణావశ్యకతయునట్లు కౌనినాఁటి యనర్థమును విశ
౧౦౮౮ } దీకరింపఁబడుచున్నది. ౧౧౦౨-౧౧౦౩ పాదములలో సీవిషయ
మింక బాగుగ విశదీకరింపఁబడెను.

౧౦౮౩ } చూ ౯౪౮-౯౪౯.
౧౦౮౪ }

నమ్మత బిందులఁజోలె నాని యాతన్వి,
 యాత్మాపరాధ సమాధానలేఖ
 చెలుల మూలంబునం జేరు నీశునకు
 నంచు నీరీతి లిఖించఁగా సాగె:—

“జన్మ జన్మములందు స్వాంతంబు నిన్నె
 ౧౦౯౦ నేవించుఁ గావుతఁ జిత్రేశ్వరుండ;
 కాంత నీయవ్యాజకారుణ్య మెప్పు
 డీతపస్వినికిఁ జేయూత యకాఁగాత.
 కొఱనోము నోము నీ నిఱువేదతనువు
 జనికర్తృ పరతంత్రతను గృతార్థతను
 మెలఁగకున్నను సమాధులయందు నిన్ను
 భావించి తనివోవ నేవించి నీదు
 కల్యాణ గుణములం గాంక్షతో నెన్ని
 కఱవు తీఱఁగ నీదు కారుణ్యగరిమ
 మన్ననల్ గాంచియు మదిధన్యమయ్యె;
 ౧౧౦౦ ఈమాత్ర కోర్వలేకిటు మచ్చరించి
 కనుల నిప్పులు వోసికొనె దుష్టనియతి.

౧౦౯౧ మత్పరక సత్వము పాక్షికమగుట మహాకవిసమ్మతము. (చూ.
 ప్రౌఢ-క్రియా ౧౬నూ).

౧౦౯౨ ఖంఘాఖండప్రాసము మహాకవిసమ్మతము.

౧౦౯౩ చూడు ౧౫౨. పా.

స్వాభీష్ట సంసిద్ధి భంగంబు నరసి
 పరిభవా పరిశుద్ధి పడయంగ వెఱచి
 స్వాతంత్ర్యమును జూపవలసె నీమేన;
 నసరాధములు సైపుమా ప్రాణనాథ.....”

౧౧౦౨-౧౧౦౩ “వీరసింహుని జెఱనుండి విడిపింపకున్న నితోధికోప
 ద్రవమగు ప్రాణనాథ చిత్రవధ సంభవించి స్వాభీష్ట సంసిద్ధి
 యెట్లును గలుగనేరదు. ఇంక దాను మరణింపకున్న గుఱుతాను
 హుకుముచొప్పున సహింపరాని యాత్మపరిభ్రమను స్వాభీష్ట
 సంసిద్ధిభంగమును మర్వారములెయగును” అని మాల్యవతి
 యరసి యాత్మహత్య చేసికొనెననిభావము.

వీరసింహుఁడు.

చతుర్థగుచ్ఛము—ద్వితీయపుష్పము.

తన కులంబునవారు తనుఁ గొల్చువార
 లొండొరుఁ గలహించుచుండఁ జంద్రుండు
 నైవకుండుటఁబోలె త్రైణ్యంబునొందె.
 శీతాఁశు కేతుల జీర్ణింపఁజేయు
 ౧౧౧౦ లోకబాంధవు మీఁద రోషించి యట్టి
 కేతుసమూహ మేకీభావ మంది
 దాడిచేసె ననంగ దశదిశల్మంచు
 వ్యాపింప గడగడ వడఁకె లోకంబు.

౧౧౦౬ సదాశివదేశరాయలు నళియ రామరాయలును వీరసింహుఁడును
 జంద్రవంశస్థులనియుఁ, చతుర్థుల యిష్టదైవము చంద్రుఁడని
 యుఁదాత్పర్యము. “గో వధము సేయు తురకల! చైవంబవు...
 నిరఃపైకీ” (మను. ౩ ఆ ౪౨ ప).

౧౧౦౯ కేతుల=(తురుష్కుల) ద్వజముల, కిరణముల.

౧౧౧౦ లోకబాంధవుమీఁద=రామరాయల మీఁద, సూర్యునిమీఁద
 ననియును నెన్నునది. ఇంచు, లరయతిః-మా-2౧౧పా. లఘుటీక.

౧౧౧౧ అట్టికేతుసమూహము=హిమరశ్మిల సమూహము; అనఁగాఁ
 జంద్రకిరణసమూహము. (తురుష్కుల) జెండాలసముదాయ
 మును; అనఁగాఁ మరకలసేనలు.

౧౧౧౩ చలిచేత వడఁకెననియు, లోకబాంధవు మీఁదికి దాడిరాఁగా
 లోకము వడఁకెననియు నెన్నునగును.

సులతాను లత్తటి నలుపురుం గలసి,
 నిజమహాసైన్య వార్ని ధులతో మొనసి,
 విద్యాపురికి దాడివెడలుచుం దటిసి
 తల్లికోట సమీప తలమునం గృష్ణ,
 నమ్మహానది దాటననువైన రేవు
 లరసి రా వేగులనంచి, యద్దరిని

౧౧౨౦ విడిసి, రాయలనొంచు వెరవు లారయుచు

గొలదికాలము వేచుకొని యుండునంత
 ఖడ్గంబునకు మంత్ర కార్యంబునకును
 విభున కాపుండైన వీరసింహుండు
 బీజాపురమునుండి వెడలి ప్రచ్ఛన్నుఁ
 డై వచ్చి యచటి రహస్యంబు లెఱిగి
 కనలె నీగతి: “నాదఖరభానుపై ని
 దాడి చెసెడునట్టె! తమమురేకెత్తి;
 ఎంత దిట్టరు లైరలంతి తురుష్కు-
 లేమి విపర్యయం బెంత యబ్బురము!

౧౧౩౦ కాలమాహాత్మ్యంబుఁ గననొనె యకట!

భారత సామ్రాజ్య భారధూర్వహుండు

౧౧౨౪ చూ. ౯౫౨ పాదము.

౧౧౩౧ “మ||...ని రథితారాతులభూరిభూభరమహాభారేయకుల్...”
 (అది-౬౮-౧౬౨ప). అనునన్నయ్యభట్ట ప్రయోగముచొప్పున
 నిందుఁ బునరుక్తిలేదు. భారతము ప్రాచుర్యార్థము.

రాజదేవేంద్రుండు రామరాయలకు
వెఱచి కాలికి బుద్ధిఁ గఱపుటలెల్ల
మఱచిరే కాదె యీమొఱకుఁగట్టిఁడులు;
మఱతురుగాకింత మాత్ర నేమాయె
పఱతురుగాక యెప్పటియట్ల మరలఁ,
దమకోరుచున్న యంతర్వేదిఁ గాన
కయమున్న, కృష్ణాపగాదక్షీణంపు
దరిఁజేరకయమున్న, తమదారి పట్టి.

౧౧౪౦ తడవు చేయకయె విద్యాపురిం జేరి
రాయల యాజ్ఞప్తి ప్రాపించి యిటకుఁ
జతురంగబలముతోఁ జనుదెంచి కృష్ణ
వలచక్కి నరికట్టవలయు వేవేగ.
జాగుచేసిన నింక నోగు వాటిల్లు:
అల కృష్ణదేవరాయల విస్మరించి
ప్రజలు జేజేవెట్ట రామరాజ్యముగ
ధన్యుండు శ్రీరామధరణీశ్వరుండు
త్మోతలంబేల నేకచ్ఛత్రముగను,
నిరుప స్థపంజాచు నిరతంబు గళల

౧౧౪౧ వాణిజ్య శతముల వ్యవసాయములను
నెగడుచు నుండుట నిత్త్యకల్యాణ
మును బచ్చతోరణంబునునైన విజయ
నగర సామ్రాజ్యంబునకు సాంపరాయ
కోపస్థవార్భటుల్ చూపంగ నొనె!

క్రూరరాక్షసులకుఁ రోసియుంబోలెఁ
 గాణాచి స్వర్గలోకము వీడి దేవ
 ళముల సాహస్రంబులములందు విడిసి
 నిరుపద్రవంబుగా మురియు ముక్కోటి
 దేవతల్లాఁపున్న పావిత్ర్యపదము
 ౧౧౬౦ నకట! దేవద్విజాంతకులచే ఘోర
 గోఘాత కరపాతకులచేత మిగుల
 నపవిత్ర పఱుపనీయఁగనానె నేడు.

♦ ♦ ♦ ♦

ప్రాలేయ సాంద్రవర్షముల రెట్టిల్లి
 సూచికాభేద్యమై చూడ్కుల న్నాపి
 కటికి చీకఁటి వెల్లి కప్పి లోకంబు
 జ్ఞప్తి దేరఁగసాగెఁ గాళరాత్రులను.
 హిమవృష్టి నత్యంత హిమితమైయుంట
 దరిఁజేరు తనువు కొంకరలు వోవంగఁ
 బాఁపతేఁడులను ద్రెంపంగఁ జాలువడిని
 ౧౧౭౦ గంభీరిమం బాఱఁగా సాగి కృష్ణ

౧౧౭౧ } రాక్షసుల బాధ కోర్వలేకుండుటచేతను వలెనె దేవతల్ల విజయ
 ౧౧౭౩ } నగర దేవాలయములం దవతరించి యున్నారనియు నట్టివారికి
 రాక్షసులవంటి క్రూరులగు తురకల సంపర్కము కలుగనియ
 రాదనియుభావము.

౧౧౭౬ విశేషవర్ణి (అప్పక. ౩ ఆ. ౫౬ ప.) “జ్ఞానికినుపదేశవిధిఁ
 బ్రకాశమునీయన్, (శాంతిపర్వముర౧౫౫).

యలతురుష్కుల దాడి కర్గళం బగుచుఁ
బెట్టని కోటయ్యెఁ బెఱసెనన్యములకు.
కల్పాంతవేశ లోకములు ముంపంగ
దక్షిణోదజ్జహోదధులె యుప్పొంగి
ధరణి ముంచుచు వచ్చి తఱిసెనోయనఁగ
హిందూ తురుష్కు వాహినులు దత్కృష్ట
కిర్వంకఁ గప్పచుం బర్వంగసాగె.
అఱిముఱిఁ దురకసైన్యము లట్టియెడల
హిందూల కనుగప్పి కృష్ణదక్షిణపుఁ

౧౧౮౦ దీరంబుఁ జేరంగఁ దారు చద్దరివి
రేవు రేవులయందుఁ బ్రోవులై యున్న
భారత చతురంగ బలము పూహముల
నాయితం బై యున్న యగ్నియంత్రముల
వీక్షించి నదిదాఁటు వెగవేది, యంధ
తమన రాత్రులు మూఁటిఁ దఱియించు కతన,
తుదిరేయి తెంపున నదిడిగి శత్రు
సైన్యాభి బాడబజ్వల నాయమాన
దహనాస్త్రకోటి దండహ్యమానంబు
లైతెఱ్ఱె; హైందవులడరి యద్దాన
౧౧౮౦ సింహనాదంబులం శెలరేగి యచటి
కృష్ణాప్రవాహంబుఁ గీర్తించిరిట్లుః
“శత్రుసేనాంగాంగ జాతరక్తాఘ

పూర్ణమై త్రైశ్శేషు మునలిమాన్ కూటు
 పులఁగూడి శ్మశ్రుకుంతల కీర్ణమస్త
 కంబు లన్ జీర్ణ గుల్మంబుల నిండి
 గజవాజి ముఖమృత గాత్రనక్రాది
 యాదో భయంకరం జౌచుఁ దొల్కారు
 వరద నా శోణయై ప్రవహించుఁ గృష్ణ.”
 అంచు నుప్పొంగుచున్నంతలో హైంద

౧౨౦౦ వీయసేనలొకింత విరళతంగాంచు
 నొక క్రేవఁ గనుపెట్టి యొక్కుమ్మడిగను
 గంభీరవేడుతొ కుంభి యూధముల
 తో నుమ్మరావులఁ దోడ్తోన నైన్య
 ములు కృష్ణవలతీరమును జొచ్చి పర్వె.
 అవిధి ప్రాతికూల్యంబునంజేసి
 హైందవ హృద్భాము లద్రువంగసాగె.
 ఎఱతిమ్మ వేంకటాద్రీశాదియోధ
 ధీరతాకుల గిరుల్ దిద్దిరం దిరిగె;
 అననేందుడు కళాహీనుండు కాఁగఁ,

౧౨౦౧ జేయి విదిర్చుచుం, జెడఁ గర్జమంచుఁ,
 బ్రతికూలవిధి చెద్ది మతి దూఱికొంచుఁ,

౧౨౦౨. భావ్యనర్థ మాచక భూకంపాదులు చిత్తవిభ్రమాదులు వర్ణితము
 లగుచున్నవి.

౧౨౦౩ అనుభందలి. అ' లఘువు. శిథిలద్విత్వము. బాల-ప్రకీర్ణంనూ.

దిరిగె శకంబంచు, ధీరతం డించి
 వీరసింహుం డిట్లు వెతఁగూరి పొగిలె:
 “భారత యోధాగ్రణీ రక్షనున్న
 కృష్ణ ను త్తరియించె రిపుసైన్య మడరి,
 వేంకటాద్రిశుండు వీరసింహుండు
 నెఱియిమ్మ భూపుండు నెదిరియుండంగ;
 ఏల! వికత్థనం బేల! యార్భటులు!.....
 విధి ప్రతికూలుడై వికటించెఁగాక,

౧౨౨౦ పిఱికిపందలు మల్కమొఱుకు లీరీతి

నెన్నడే నెదిరించి కృతకృత్యు లైరె;
 శరణు సొచ్చిరటంచు గరువించి రామ
 రాయండు కరుణించి దాయలం బెంపఁ
 గాఁ గాదె తురక లక్కట! యైక్యమంది
 రేకెత్తి హైందవోద్రేకం బడంప
 వెఱవేది తలపడి విక్రాంతి మనిరి;
 శత్రుశేషము హుతాశనశేష మనఁగ
 నెన్నడే రవులు కోకున్నె వేయేల!

౧౨౨౧ ఉత్తరియించె. “నప్రాద్యవ్యయ సంబంధస్తన్నిషేధే ప్రయోజకః” (అధర్వణకారిక). అనుకారికచొప్పున నపూర్వక్రియకును (సమస్తక్రియకును) నిత్యమువచ్చుట సాధువగుచున్నది.

౧౨౨౨ “అగ్నే శ్చేషం ఋణాచ్ఛేషం శత్రో శ్చేషం నశేషయేత్.”

౧౨౨౩ “ఏను బ్రాహ్మింపఁగఁగోక యిట్టివాని **అపరాధ-విచార**ని

గర్వప్రమత్తతా ధూర్వహుం డగుచు
 ౧౨౩౦ శ్రీరామరాయండు చెదరఁడింతేని....
 అనియిట్లు వగఁగూరి యతఁ డంతఁదేఱఁ
 గా సాగి యారీతిగా నెన్నఁదొడఁగెః
 “ఎంతవిం తీమాత్రకే వీరసింహ
 ధీరతా కవచంబు దీర్ఘంబయ్యె;
 అకట! మాల్వవతి కేమయ్యెనో! యింత
 మాత్రకే చెదరునా? మన్నానసంబు....

చాలు నసంభావ్య సంభావనములఁ!
 గల్యాణమునె విధి ఘటియించుఁగాక;
 శాంతించెఁ బాపంబు! చనె నమంగళము!
 ౧౨౪౦ లవమాత్ర చింతానుభవమునం దీన,
 వికటించుఁ గాకేమి విధిహతకుండు
 సాహసాంకుల పౌరుషమునకు నెదురె;
 చెదరఁడు గాకేమి శ్రీరామరాయ
 భూమిశుఁ డీమాత్రఁ బొగులంగనానె?...
 తలఁప నమ్మోదించు తటి తారసిల్ల
 వగఁగూరితిని రిత్త ప్రతికూలమంచు
 ననుకూలదై పంబు నాడిపోసితిని;

౧౨౩౫ ఈసమయముననె యచట మాల్వవతీ హత్య జరిగెనని భావము.

౧౨౩౯ “శాంతం పాపమ్-ప్రహతమమంగళమ్” అమంగళ వాక్య
 నిరాకరణ సందర్భమున వాడఁబడెడి నాటకాద్రిప్రసిద్ధికి.

౧౨౪౩ అడిపోయు=మిక్కిలిగ నిందించు.

వెనుదీసి వెనుదీసి విధివశంవదత
 స్వవినాశ కాలంబు సమకూరుకతన
 ౧౨౫౦ తురక లంతర్వేదిఁ జొరఁబాఱిరార!
 క్రిమికోశమధ్యగ క్రిము లట్టు లింక
 మనకు సగ్గంబైరి; మఱుమాటలేల!
 నలుపు రొక్కుమ్మడి న్నశియింతుగాక!
 ఆంధ్రులు చోళ కర్ణాటులుం బాండ్లు
 లలచేర కుంతలు లారణ్య లసఁగ
 దళ లక్ష సంఖ్యాక దళముతో నున్న
 హైందవ సామ్రాజ్య మాగర్భశత్రు
 తురక రాజ్యమునింకఁ దుదిముట్టఁజేసి
 శాశ్వతంపు జయధ్వజం బెత్తుఁగాక!"

◆ ◆ ◆ ◆

—

వీరసింహుఁడు.

పంచమగుచ్ఛము—ప్రథమపుష్పము,

౧౨౬౦ ఆత్మేష్ట దేవుని నడఁగించి యడరి
యుత్తరాశాక్రాంతి నొత్తుటం గనలి
రక్తాక్షి రూఢ్మోమ్మరావు లుగ్రమున
నిను మస్తకము ద్రుంచి యెత్తిరోయనఁగ,
రక్తాంశువుల్ గ్రక్కురవిమండలంబు
కువలయం బులుక శక్రుని దెసం దోఁచె.
తల్లి కోటాంతిక స్థలమునందుండు
కృష్ణాతరంగిణి కీనాశతటిని
గ్రుద్ధులౌ హిందూతురుష్కు లొండొరులఁ
దాఁకిరి యద్దేవదానవులట్లు.

౧౨౬౧ రక్తాక్షి రూఢ్మోమ్మరావులు=క్రోధారుణిత సేత్రులగు రూఢులగు ఉమ్మరావు లనఁగా తురుష్కు వీరాగ్రణులు. ఉమ్మరావు శబ్దమన్యదేశ్యము- సంజ్ఞావాచిగాన సిద్ధసమాసమధ్యగతి మష్టముకాదు. “గ్రామమానుష్యవిరుద శబ్దానామపిసోమతః... సోమత ఇతి సంస్కృతమధ్యేసమాస ఇష్టఇత్యర్థః....నానావజీర సేనామానభేదనుండు.” (అహో ౪౧౨ పుట).

౧౨౭౦ చండరాద్రావేశ చలితంబులొచు
 నరగజాశ్వపతి నేనలు మూడుతెగలు
 భామినీ రాట్చుమూ భాగముల్ నాల్గుఁ
 దుములంబుగాఁ దాఁకు సమరాంగణంబు
 ఝంఝాప్రభంజనోచ్చలితంబు లొచు
 నేడు సముద్రంబు లేకమాతటిని
 గలుగు సంక్షోభంబు తలఁపింపసాగెః
 క్రోధారణిత వక్త్ర యోధప్రయుక్త
 ముగ్ధర దహనాస్త్ర ముసలాసి కుంత
 పట్టిన తోమర పరశుత్రిశూల

౧౨౮౦ వరిఘ క్రకచ భింషిపాల చక్రాది

౧౨౬౦ } తమయిష్టదైవంబగు చంద్రునడగించువాడయి యుత్తరాయణగ
 ౧౨౬౯ } తుండై యిసుఁడుండఁగాగోపరక్తనయనులయి యుమ్మరావులనఁ
 గాఁ దురుష్కపీరు లామూర్త్యుని శిరమునుఘ్రుంచి యెఱిగెనున
 ట్లుగాఁరక్తకాంతులగల రవిమండలము కలువలు ముకుళించుచుం
 డగాఁ దూర్పున నుదయించెనని సూర్యోదయ పరాగ్ధము. తమ
 కిష్టఁడైన తురుష్కప్రభువు నడఁగించి యత్యధిక రాష్ట్రవృద్ధి
 కరణాశాగ్రిస్తుండై రామరాయఁడుండఁగాఁ గోపించితురుష్కపీ
 రులరక్తాక్షిసంవత్సరమున ననఁగా౧౫౬౫ (A.D. ౧౫౬౫) క్రై
 స్తవసంవత్సరమున రణభూమిని నారామరాయల శిరస్సునుఘ్రుం
 చి శోణితధారాకలితమగు నద్దాని నారామరాయలు యుద్ధము
 చేయుప్రదేశమున నెత్తుటయు భారతీయులెల్ల నుల్కిపాఱు
 టయు ననెడి భావ్యగ్ధము వ్యక్తమగుచున్నది.

ఘర్షణ ప్రస్ఫుట త్కవచితశీర్ష
ముఖగాత్ర భవ రవంబులు దిశల్ నిండి,
ప్రళయకాలోడిత ద్వాదశాదిత్య
భాను తప్తజాండ భండవిస్ఫుటన
జనితస్వనంబున కెన యాచు నుండె;
ఆనకశంఖ కాహళ యశఃపటహ
భేరీ మురజతాళవేణు నిస్సాణ
పణవాది నినదద్విగుణిత సంరంభ
దహనాస్త్ర ఛాంఢమధ్వని సముద్రిక్త

౧౨౯౦ సంకుల సంగ్రామ సంక్షోభ చలిత
జంగమ ప్రసవాచలధీ వ్రదాయి
శస్త్రక్షుతి క్షురత్ క్షతజ ప్రవృద్ధ
మదనిర్ఘ్న రోద్రామ మత్త మాతంగ
కర్ణకరోర ఘీంకార నాదములు,
విలయకా లాసారవృష్టి దైకోన
పంచాశదాశుగ వ్యాకీర్యమాణ
పుష్కలావర్త కాంభోద నిర్ఘాత
నిర్ఘాత సాహస్ర నిభములొచుండె;
బధిరిత జనరథ పృథి ఘోరఘోమ

౧౨౯౧ కాహళః-పుం....బృహద్ ధక్కాయామ్... (శబ్దార్థచింతా
మణికోశము)..... కాహల-పుం.....మహాధక్కాయామ్
వాద్యభేదే.....(శబ్దస్తోమ మహానిధి).

౧౩౦౦ తురగ హేషారవ ఖురఘాతనినద
 సంకీర్ణ కోదండ టాంకృతి ధ్వనులు,
 ప్రతికూల పవమాన బంభజ్యమాన
 భూనభోంతర భాగపూర్ణపాథోధి
 కల్లోలరావ నీకాశంబు లయ్యె.
 కృతవీరపాణ దర్పితవీరవార
 తీవ్రరాద్రావేశ దీర్ఘాట్టహాస
 గాఢభుజాస్ఫాలకటు సింహనాద
 వికటవీరాలాప వికృతస్వనములు,
 కల్పాంతకీనాశ కాస రాభీల

౧౩౧౦ కర్ణజ్వరాయిత గరకంఠరాట్ట
 హాసస్వనంబులన్ హసియించుచుండె.
 చాణూరముష్టిక సంకాశమల్ల
 భూదారక నియుద్ధ భూదారణోత్థ
 గంధర్వశత ఖురఘాతభూజాత
 ధూళీతమస్పృష్ట కాశరాత్రులను,
 సకలసేనాంగాంగ సమలంకృతాభ
 రణఖచితానంత రత్నఖద్యోత
 ములు మిన్ను మిన్నని తులకించుచుండె.
 ఇరుబుజమ్ముల మాడ్కినిర్వంకదమ్ము

౧౩౨౦ లెఱతిమ్మవేంకటాద్రిశ్వగుల్ బలసి

కుతుబుసాదిల్ సాలఁ గుదియించుచుండ,
 ముదిమి నడంచి ముప్పదియేండ్లవాని
 వడువున రామభూపాలుఁ డుద్దవిడి
 నాముదానగర నిజాముసా కెదిరి,
 యుగవిగమంబునం దిగకంటివేడి
 వాఁడి ముమ్మెనవాలు వడిఁ దాకి జగము
 మడియింపఁగడఁగు నమ్మాడ్కిదోపించె.
 అగ్నికిం దోడైన యనిలు చందమున
 వేంకటాద్రిని గూడి వీరసింహుండు

౧౩౩౦

కల్పాంత కీనాశ కర్కశుండాచుఁ
 గసిమనంగిన మారి కరణినిఁ రేగి,
 జముండు రేపిన మిత్తి చందాన నడరి,
 కాననం బెరియించు కార్చిచ్చుపగిది
 దహియింపసాగె నత్తటిఁ దురుష్కులను.
 అంభనంధానంబు జ్యోకర్షణంబు
 నిఘ మోక్షమును సాగనెడలేక, యేక
 నాదమై టాంకృతుల్ నలైన ల్నిండ,
 విలు కాలచక్రంబువలెఁ గుండలింపఁ,
 బుంఖానుపుంఖతంబుగ శరంబులను

౧౩౩౧

వర్షించుచును నుద్దవడి శత్రుతేజ
 మార్పుచు వింట విహారంబునేసెఁ

గడువంతయా ఘనాఘనము నా నతఁడు.

అయ్యెడ భారతీయాభీల శౌర్య

దావాగ్ని వర్ధిత దహనాస్త్రకోటి

దందహ్యమానమై తలఁకి యాకుతులు

సాహియదిల్ సాహి సైన్యద్వయంబు

వెన్నిచ్చి పటవంగ వీరసింహుండు,

చెడరి పాతెడు శత్రుసేనలం గాంచి,

“శ్రీసాక్షి పటుతేజ మాంగంగలేక

౧౩౧౦ యిదె సపాదులు పాటి; రదె దుస్సహంపు

పెటతిమ్మరాత్తేజ మెదిరింపలేక

కుతుబుసా సైన్యముంగూడి బెరీదు

సాసేన పటవంగసాగె నవ్వలను.

మాంసశోణిత వసామ స్తిష్కపంక

మగ్నమై రిపుసేన మసలు చందండు,

బారంగలేక హాహారవంబులను

జేయుచున్నద” టంచుఁ జేయెత్తియార్చి,

“పిలుకులౌ తురకల మొఱకు జేండ్లార,

యెఱింగి యెఱింగి మమ్మెదిరింపనేల;

౧౩౨౦ పూరిగఱచియిట్లు పాటంగనేల;

చేతికందినయట్టి జేజేలపదవి

చేసేఁ తవిడుచుచుఁ జెనఁటితనానఁ

బాడవాలై పాటి బ్రతుకంగనానె”.

అనిదూఱు చీరీతి నాత్మలోఁ దనిసె:-

“ఔరార! పుణ్యుండ వీరసింహుండ
యేమందు! నీకృత కృత్యభావంబు;
రామభూదేవుండు బ్రహ్మయైనడువ,
నెఱితిమ్మ వేంకటాద్రిశ్వరప్రముఖ
వీరాగ్రసరులు ఋత్విజు లౌచనుండఁ,

౧౩౭౦ బశుల సపాదుల నిశ్చయించి, నీదు
క్రతుదీక్షఁ బూరించి కాంక్షతీఱంగ,
నరి కంఠనిస్సర దస్రాధ్రవేణి
నవబృథస్నానంబు సవరించి, ప్రేత
భూత భేతాళ జంబుక కంకగృధ్ర
ముఖ్యద్విజాళికి మోదంబుగలుగ
మాంసశోణిత వసామస్తిమ్మ పూర్ణ
సంశర్పణముచేసి, సహజావమాన
తాపాపనోద సత్ఫలము నొందంగఁ
గల్గె; జన్మము సార్థకంబయ్యేనేడ.”

౧౩౮౦ టంచు నుప్పొంగెడి యానందవార్ధి
నోలలాడఁగసాగె నొడలెల్ల మఱచి.

♦ ♦ ♦ ♦
అదె యంతిమానంద మదె యంత్యవిజయ
మదె తృప్తిపరసీమ యయ్యె, నవ్వీర

౧౩౭౩ చూడు. ౧౧౦-౧౧౬ పాదములు.

౧౩౭౭ సహజ=భ్రాత. (చూ. ౭౭ పాదము ౧౦౬-౧౧౬ పాద)

సింహునితోడ దక్షిణ భారతీయ
వీరసింహులకును; వేయేల! విజయ
చలలక్ష్మి భారత క్షుత్త్ర దోస్సాధ
ములనుండి కుప్పించి ముసలిమాన్ రాజ
వత్సో వరోధంబు వాంఛించి దూకె.
అటులకాదేని పిన్నటనాటనుండి

౧౩౯౦ యుద్ధరంగములందు పూహము ల్పన్ని
చమువుల నడిపింపఁ జతురుడై న్వన్న
ముననైన నపజయంబును గాననట్టి
రామరాయండు, భారతవీరశూర
తా హుతాశన సమింధన సామిధేని,
హిందూచమూకోటి యెదల కధీర
తానిలంబును సోకనీని వింధ్యాద్రి,
తురక సేనానలు వెరవరులగుచుఁ

దచుసేన నడిమిభాగమునందు ఘోర
దహనాస్త్రతతినిల్పి దానిఁగప్పంగ
౧౪౦౦ నల్వంక ధన్వి సేనలనిల్పి పన్ను
మాయిక పూహంపు మర్మంబు నెఱుంగఁ
జాల కేమఱి తాన సమరాగ్రసీమ
కేగునే; మణులఁ జూటిచ్చిపై న్యముల
సేమఱించి యరాతిహృతి కగ్గచుగునె;

ఉప్పొంగు శత్రుసేనోదధిభంగ
వేగంబు నాపెడి వేలాద్రిమాలి
కలనంగఁజాలెడు కర్ణాటరాజ్య
లక్ష్మీనివాస స్థలంబులౌ మత్త
దంతీంద్రములు భయభ్రాంతంబులగుచుఁ

౧౪౧౦ గలగుండువడి చలాచలములై హస్తి
పకుల నుల్లంఘించి పరసేనవిడిచి
నిజసైన్యములఁ గ్రుమ్మెనే యెన్నఁడేని;
మిను మీఁదఁబడె నన్నఁ దొనఁకింతలేక
విగ్రహంబులయందు వెనుకంజలేక
యశమేని మృత్యువే నందునందనుక
సింగముల్ మత్తమాతంగ కుంభముల
కుఱికెడుమాదిరిఁ బెరివరూధినుల
సైఁబడి నిజభుజాబలము చూపించు
భారతీయులు తేనిఁ బరులపాలేసి

౧౪౨౦ పఱచిరే యెపుడేని ప్రాణాశతోడ;
దురతిక్రమము దైవదుర్జయేస్థితము.
సరసున నిరుగొమ్మ పరిపూర్ణమగుచుఁ
పైపయిన్ వాహినుల్ పర్వంగ నడుమ
గండి వింతగఁబడ్డ కరణి నిర్వంక
నాత్మీయసైన్యంబు లరుల నోడించు
నంతట నడిమిసైన్యము లోడి విటిగి

పఱచుచు హాహారవంబులన్ జేయ,
 వెఱఁగున నాలించి వీరసింహుండు
 కలఁగాంచి లేచినగతి నుల్కిపడుచు,
 ౧౪౩౦ మందాక్ష భేదనంభ్రమ శీర్యమాణ
 మానసుండయ్యు నెమ్మది దిట్టకొల్పి
 వేంకటాద్రిశాది వీరాగ్రసరుల
 తోఁ గూడి యద్దరి కేఁగుచున్ రిపులఁ
 బారిగొంచు నిటు సేనఁ బురికొల్పసాగెః
 తరతరంబుల యశోధనము పోకార్చి
 తలఁగంగ నగునె మీతరమువారలకు!
 వీరాగ్రసరులార! విజయాంకులార!
 మఱచితిరే నుల్కమొలుకులన్ జించి
 చెండాడు మీతోంటి చెయ్యంబులెల్ల;
 ౧౪౪౦ మిముఁగని భారతక్షమ వీరమాతృ
 తాంకంబుఁ గోల్పోవనగునె యీనాఁడు,
 తృణమైనఁ జేయని మృత్యుదేవతకు
 వెఱవేల! ప్రకృతిపై మఱవేల యకట!
 పుణ్యవశంబునం బూడసూపుఁగాదె

౧౪౪౩ వెనుక రామరాజు వారిని గౌరవించి చేసిన సంబోధనము
 (౨౪౯ పాదము).

౧౪౪౪ „యదృచ్ఛయాచోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతమ్ | నుఖి
 నః క్షత్రియాః పార్థ! లభంతే యుద్ధమిదృశమ్” (భగవద్గీత).

తలుపులు తెఱచిన దనుజారిప్రోలు
రణమహీతలము శూరప్రకాండులకు;
తేజంబుఁ జూపెడు ధీరాగ్రసరులు
చచ్చియు న్నర్గంబు సాధింపవచ్చు;
బ్రదికి సామ్రాజ్యంబు పడయంగవచ్చు.

౧౪౫౦ స్వాతంత్ర్యమునకన్న న్నర్గంబు గలదె;
పారతంత్ర్యమునకన్నఁ బాతాళమున్నె;
పులిపందివారడి న్మెలఁగి యిందనుకఁ
జేతులొగ్గి గులాములై తురుష్కులను
గొలిచెడు సంత సీచులటె హైందవులు!
మొఱకు తురుష్కుల సిఱికిశనంబు
సాంక్రమామికపుటార్తి చందాస మీకు
సోకెనే! కటకటా! మీకేల వెఱుక,
శ్రీరామరక్ష యక్షిణులొక నుండ ”
అనిరేపుచును తేనిఁగొనినయచ్చోటు

౧౪౬౦ దరిజేర నిపునేన విరియింపదొడఁగి,
చిచ్చుట పిడుగునాఁ జెచ్చెరం గవిసి,
యభ్యాసపాటవప్రాప్త వేగమున
గడసాదనం ద్రిప్పు కరవాల మొకటె
ముందట వెన్నను గ్రి ద మీదటను
వలకులం దానయై వైరిశత్రుములఁ
జొరసీని వజ్రపంజర మాచుఁ బర్వ

- లిడు సుదర్శన కోటు తేకిభవించు
 నరివీరమారణ యంత్రమాచుండ,
 సామునేయుచు నసిక శత్రుసైన్యముల
 ౧౪౭౦ వ్యూహంబులను జీల్చుచుండు నయ్యెడల,
 “హా! దుర్నిధి! హా! నరిచేతఁబడియె!
 నింకేడ! రామభూమిశ్వరుం డకట!
 వేంకటాద్రిశ్వరా! వీరసింహుండ!
 యెఱిమృతభూపాల! యెటనుంటిరయ్య!”
 అంచు సైన్యములు హాహావంబులను
 జేయంగవిని వీరసింహుఁ డుల్కివడి
 కనుగుండముల నగ్నికణములు రాలఁ
 గంపోత్తరాంగుఁడై కలగుండు వడుచుఁ
 దనువుఁ దానెఱుంగని తమకంబుతోడ
 ౧౪౮౦ నఱిమఱి రిపుల వ్యూహములందుఁ జొచ్చి
 విలయ కాలములందు వీతెంచునల్ల
 సురగాలి రేగు చిచ్చుఱకంటి కంటి
 మంటనా జాజ్వల్య మానుఁడై యేచి,
 సురియతో నెదసించి శిరము వ్రచ్చియును,
 గంఠంబు తెగనేసి, కరము ద్రుంచియును,
 వలకేల నొక్కని వలకాల నొకని
 డాకేల నొక్కని డాకాల నొకని
 నదిమియుఁ జదిపియుఁ, గుదిచి, కూల్చియును,

జగజ్జెట్టి యరకాలఁ జలిచీమపిండు
 ౧౪౯౦ చదివిన మాడ్కిని మదపు టేనుంగు
 గమలాకరంబును గలఁచు కై వడిని,
 సింగంబు లేళ్ళను జెనకు చందమున,
 నాలమండల వ్యాఘ్ర మలఁచు తోయమునఁ,
 బెఱసేన పీనుంగు పెంట గావించి,
 యేడ్చెఱఁ జూపించు నెడ నెట్టయెదుటఁ
 గర్ణాటసామ్రాజ్య కల్పకోద్యాన
 దాహకనిధూమధామ దావాగ్ని,
 దక్షిణమైందవస్థాన యోధాగ్ర
 ణీ ధైర్యఘన రోహిణీ కుజగ్రహము,
 ౧౫౦౦ ద్రవిడశ్రీలింగకర్ణాటాదిదేశ
 సంపద్విదానశసత్తుమ ధూమకేతు,
 వహిత నికృత్తరక్తౌ ఘాతీభయకృ
 దుద్భృత రామరాజోత్తమాంగ మను
 విద్యేషిహుస్సేను విజయధ్వజంబు
 తోచె నాతండు తోడ్తోడ హా! యంచుఁ
 బలవించు చుర్విపైఁ బడిసాముసిల్లె.
 అడఁగించియడఁగించి యంధకారముల

౧౪౯౯ ,,స్వాతీపై శ్రేంద్రరాద్రాహి ప్రాజాపత్యో (రోహిణీ) త్రరా
 సుచి సంచరన్ జలదాన్ హంక! భామ స్సంవర్తకానవి"
 (వర్షయోగసౌఖ్యక).

దినమెల్ల దీపించి దివసాంతవేళ
 నర్కుఁ డస్తాద్రి గుహాంతర ధ్వాంబ
 ౧౫౧౦ కబళితుం డౌ మాద్రిగాఁ దురుష్కులను
 గారించి కారించి గజవిష్ణవాభి
 ధాకాలమృత్యు సమావేశవశత
 రామరాయండు కర్ణాటసామ్రాజ్య
 సర్వస్వ మభియూతి సాత్త్వతుండగుడు,
 నొడలెఱుంగనియట్టి తడఁబాటుతోడ
 హైందవ క్షత్త్రుశూరా గ్రణుల్ విజయ
 దేవతావేశ దేదీప్యమానోగ్ర
 శత్రు తేజోగ్నికి శలభంబులగుచు
 మడియఁ, గర్ణాట సామ్రాజ్యంపులక్ష్మి
 ౧౫౨౦ చాంచల్య మద్దాని చముపులందులను
 సంక్రమించెనొ నాఁగఁ జలితంబులగుచు
 భారతసైన్యముల్ పఱచె నెల్లెడల.
 హరిదశ్వుఁబాయని కిరణంబులనఁగ
 వేంకటాద్రిశాది వీరపుంగవులు
 రామరాజరుగు మార్గము పట్టి దివికి
 వెడలఁ దురుష్కులకై వెడలి రుద్దవడిఁ,
 గర్ణాటసామ్రాజ్య కవచాయమాన
 విద్యాపురీ దుర్గవిధ్వంసమునకు.

◆ ◆ ◆ ◆

అక్కటా! ప్రధ్వస్తమై యింద్రజాల

౧౧౩౦ గంధర్వసగరంబు గతిమానెగాదె!

భరతవర్షీయ శిల్పకళాఽలాస
వస్తుప్రదర్శనావని, భారతీయ
విజ్ఞానశత విశ్వవిద్యాలయంబు,
కనుల వైకుంఠంబు, కర్ణాటరాజ్య
లక్ష్మీవిహారస్థలము, హైందవీయ
శౌర్యాగ్నిగోళంబు, శత్రురాజన్య
వీరదర్శనంబు, విద్యాపురంబు.

సామ్రాజ్యవర్ధ నాశాపిశాచంబు
నావేశమేమిచేయగఁ జాలకుండు!

౧౧౩౧ వేషభాషా జన్మవిషయసంబంధ
ముల విస్మరించి, కేవలమువైభాత్య
వైమత్యములవేటుపడి, పరస్పరము
స్నేచ్ఛులంచును గాఢిరించునట్లు
లనోన్యనిరస నాయత్తచేనమ్మ
లనోన్యరాజ్యాపహరణేచ్ఛులగుచు,
దురకలార్యులు నొక్కశరమాచార్జిలు
క్షీణులై, స్వాతంత్ర్యహీనులై, దీరు
లై, నాడునాటికి నడగిగేయదె;
కొటుంబ కలహానశత్రుండుటరుదె.

౧౧౩౩ లరయతి (చూ. ౧౧౧) కాఫీరి=స్వమతము నవలంబింపని వారి
విషయమున నిరసన భావముతోఁ దురుష్కులు వ్యవహరించెడి
నామము.

వీరసింహుఁడు.

పంచమగుచ్ఛము—ద్వితీయపుష్పము.

౧౫౫౦ క్రూరాశ్రుఘాతాధి రోరుద్యమాన
కుంజరాశ్వమనుష్య ఘోషద్విగుణిత
కాకజంబుక గృధ్ర కంకాదివికృత
ఘోరనిర్ఘోషాతి ఘూర్ణితంబగుచు,
జండఝంఝాప్రభంజన నముత్పాటి
తారణ్యతరు లతాకారవిక్షిప్త
శశ్రువీరశవాఘ సంకీర్ణ మగుచు,
శతకోటికృత్త వక్షతిభూమివతిత
భూధరశతకోటి బుద్ధిప్రదాశ్రు
దారితన్యందన దంతావళాశ్వ

౧౫౫౧ హతకశేబరగణ వ్యాకీర్ణమగుచు,
శ్రీరామరాజ ధాత్రీలోకపతికి
నూతేండ్లు నిండిన యాతాఁగతలము
భువనభయంకరంబుగఁ దోచుచుండె.

౧౫౫౩ నిర్ఘోషము రోదో భాగమున నిండి యంతటను భ్రమించుచున్న
దనిభావము. “గంధర్వయక్ష! గాన ఘూర్ణితమగు నొక్కకో
నగనియె” (మను-౨ ఆ ౧౯ ప).

దీర్ఘ నిద్రాయ త్త తిమ్మభూమిశుఁ
 దతీయుచు నారేయఁ గొఱవిదయ్యముల
 వలెఁ గేలఁ గరదీపికలనూని, కవట
 పూరుషు లిద్దఱు పొలిచి, విభ్రాంతి
 నలుకుచు నులుకుచుం గళవళంపడుచు
 నడలుచు బడలుచు నవియ గుండియలు
 ౧౫౭౦ వెతఁగూరుచు న్నెక్కి వెక్కియేడ్చుచును
 బలవించుచుండెడి పరిదేవితములు
 వెలువడె నొకట నిట్టుల నారణ్యోర్విః
 “హతాత! తిమ్మరాజా! యింకమాకు
 దిక్కెవ్వ రీవు నీదీనల నివిడుతె;
 అడలుఁగడలి ముగ్ధి బడలు మమ్ములను
 దివిచితేర్పక యిట్లు దిగనాడెదయ్య;
 నీదు వైమత్యంబు నీదూరదృష్టి
 నరయక యాబేల మరులు దీర్పంగ
 వంచించి నిను, వివేకించ కింతేని
 ౧౫౮౦ యవ్వీరసింహుని హత్యఁ దప్పించి
 నీబహిఃప్రాణంబు నీజీవధనము

౧౫౮౩ మాత్యవతీ మరణానంతర మామెచెలు లిద్దఱును నామె
 వ్రాసిన యాత్మాపరాధసమాధాన లేఖం గైకొని యామె తండ్రి
 యగు తిమ్మరాజు దరికి వచ్చుచున్నారు. (౧౦౮౨ పాదము)
 ౧౫౮౪ చూడు. (౧౨౩-౧౩౩ పాదములు).

మ్రొంగుమిత్తులను స్వామిద్రోహిణులను
 దిగనాడఁడగదె యీభృష్టచిత్తులను;
 హా! తండ్రి! ధన్యుండ వై జెల్లగతులఁ;
 దనుజాత్మహత్యా నిదానమా నామె
 చెఱయాన నైనను జెవిసోకసీక
 ప్రాపించి యిపుడు వీరస్వర్గగరిమ;
 ఐహికస్థితియేడ! యయ్య! నీవేడ!
 యుఱుమనిసిడుగు నా నుఱుమాడకున్నె
 ౧౫౯౦ మాల్యవతీ సుతా మరణదుర్వార్త.”
 వెడమూర్చ నటనుండు వీరసింహునకు
 నత్తటి సగ్నితప్తాయ శ్మలాకఁ
 జెవిసూడినట్లు గాఁగ, వడంకుగదుర,
 నదరుపాటునలేచి యతఁడు, వారలను
 గుఱిఱించి, విభ్రాంతిఁగొని, సమీపించి,
 జముఁడంపు పరమాన చాడ్చున నచటఁ
 బడియున్నచెలికమ్మ వడిదీసి చదివి
 ప్రిదులంగ హృదయంబు, వీనుల స్వేడి

౧౫౯౧ చూడు. ౧౦౧౨ పాదము.

౧౫౯౨. ‘పరమానా’ అనిశబ్దరత్నాకరము. ‘నచదేశ్యపదే’ అనుచోఽష్టన
 ప్రాస్వము రాదనరాదు. “‘చక్కెరభాణము తేజిదోలు’
 నిత్యాదౌతేజ్యాది కబ్దానాం (దేశ్యానామ్) ప్రాసోన్వనవిరుద్ధ
 ఇత్యవగంతవ్యమ్” (ఆహా. ౩౦౩ పుట.)

గాడ్పులు వెడలంగఁ, గనులజీఁకట్లు
 ౧౬౦౦ క్రమ్మ, నుమ్మలికఁ గ్రక్కన కూలఁబడియె
 నదరి యచ్చటి పూరుషాకృతుల్ గలఁగ.
 గాటంపు దుఃఖంపు గాఢాగ్ని కాఁకఁ
 దదైర్యశైలంబు ద్రవించి పొంగె
 నన నక్షిగోళంబులను బాష్పజలము
 క్రమ్మ మాన్పడియుండె గడనే పతండు.
 ఎట్టకేలకుఁ దేటి యెద మూల్యవతిని
 దలఁచుచుఁ దలఁచుచుఁ బలవించెనిట్లుః
 హా! మదేకావలం బాత్మేహలోక!
 హా! మదీయప్రాణ హతిశంకితాత్మ!

౧౬౦౧ హా! గూఢగుప్త మత్ప్రాణాభిమాన!

౧౬౦౨ పైపూరుషాకృతుల ప్రసంగము (౧౫౭౭పాద) వలనను బ్రణయ
 లేఖావిషయముల వలనను వీరసింహునకు మాల్యవతీ మరణకార
 జాది వృత్తాంతమెల్ల గోచరించెను. అంతతో నాతఁడు స్వీయ
 ప్రాణత్యాగమునఁ గృతనిశ్చయుఁడయ్యె. అట్టియవస్థలో నా
 తనికి, వెనుకఁ దానైహికస్థితిలో నందఁగోరిన గుఱాదివిషయక
 ప్రసంగములెల్ల స్మృతిగోచరములు కాసాగెను. వినదృశాను
 భవము సయితము స్మరణమున కుద్వోధకమగునుగదా.

౧౬౦౯ } చూడు. ౧౫౭౨-౩౩ పాదములు.
 ౧౬౧౦ }

హా! మదీయావన త్వక్తాత్మజీవ!
 ప్రయ్యలై తుమురులై పటివోడు నాదు
 పాపిష్టహృది యెట్టి వజ్రపంజర మొ!
 త్వద్దోరవృత్తాంత వజ్రపాతముల;
 హా! మానధన! తృణప్రాయంబు గాఁగఁ
 బ్రాణంబు వెచ్చించి మానంబె కొంటు?
 ఆరూప మాకాంతి యువ్వలొనంబు
 వీరసింహునకయి వితనేసికొంటు.
 మృత్పిండమతి నొట నించు కేనరయ
 ౧౬౨౦ లే కేమటిల్లితిఁగాక; యాకటకు
 మొఱకు నుల్తానేడ! చెఱఁబాపురేడ!
 వెనువెంట నాతవస్విని కమ్మయేడ!
 దౌర్భాగ్యదావాగ్ని దండహ్యమానుఁ
 డీ వెడంగునకయి యింతసాహసము
 కావించి డాచితే గంభీరహృదయ!.
 ఇంత మూఁడుటఁగాదె వంతలంగుఁరి
 చలియించె నారీతి నలనాఁడు మనము.

౧౬౧౧ చూ. ౧౦౭౪ పాదము. మొ ౧౦౬౩-౧౦౬౪ పాదములు.

౧౬౧౨ చూ. ౧౩౧౬-౧౦౪౬-౧౦౫౦-౧౦౫౧ పాదములు.

౧౬౧౩ చూ. ౧౩౧౫-౧౦౫౧-౧౦౫౨ పాదములు. ౧౦౫౩-౧౦౫౪ పాదములు.

౧౬౧౪ చూ. ౭౯౬-౭౯౭ పాదములు.

౧౬౧౫ చూ. ౧౦౪౫-౧౦౫౧ పాదములు.

౧౬౧౬ చూ. ౧౦౬౫-౧౦౭౩ పాదములు.

౧౬౧౭ } చూ. ౧౨౦౫-మొ. ౧౨౩౯ పా. ౧౨౩౫-౧౨౩౬. పా.
 ౧౬౧౮ }

- హా! దుర్విధీ! తాదృశామేయకల్య
 సుగుణ కల్పకవల్లి సుదతీమతల్లి
 ౧౬౩౦ నృజియించి తోడ్కొన ఛేదించ నెట్లు
 చేయాడె; నీకు నాచిత్త్యంబె! కృపయె
 గాఢానురాగంబు గలిగింపనేల?
 బంధు మిత్రుల నెడఁ బాపంగ నేల?
 రూపలావణ్యముల్ చూపింపనేల?
 నైష్కల్యమున వాని నలఁగింపనేల?
 గర్వభూర్వహలక్ష్మి గలిగింపనేల;
 చాంచల్య మిడి దాని సమయింపనేల;
 విజయవిక్రమముల వెలిఁగింపనేల;
 అపజయం బిడి దాని నడఁగింపనేల;
 ౧౬౪౦ మతిఁదప్పి యిటునే విమర్శింతుఁగాక
 నెడఁగుచెయ్యుల కింత విసుమానమేల?
 కల్పభూజముఁ బోని కర్ణాటరాజ్య
 మొకవ్రేల్చిడిని నిట్లు పెకలింపలేదె!
 రాజదేవాధీశు రామభూమిశు
 శత్రుదురాధర్షు శశ్వజ్జగీషు
 సరిచేతి కందించి యడఁగింపలేదె!
 అంకురించి చిగిర్చి యలరించి మిగుల
 దీపించు మాల్యవతీ వీరసింహ
 రాగకల్పకవల్లి యీగతిన్ విఫలి
 ౧౬౫౦ తంబుగాఁగ జయధ్వజం బెత్తలేదె!

కోటి కొక్కండేని కొనసాగెనయ్య!
 పెరిగి తోడ్పడనే విఱుగకుండంగ.
 పిన్ననాటనె బందె, పితృవియోగంబు,
 భ్రాతృదుర్మరణంబు, బంది బంధంబు,
 ప్రాణేశ్వరీహత్య, ప్రభువినాశంబు,
 నిఖలాత్మ సంకల్ప నిర్మూలనంబు,
 వీరసింహుండ నీ విభవంబులై!
 నీభాగ్యవిభవాననేగాదె తాదృ
 గదిదురాధర్ష విద్యాపురాఖండ

౧౬౬౦ సామ్రాజ్య మకట! యస్తమితంబ యయ్యె.

ఆకాశసాధ విహారంబునేయ
 నీపన్నుసంకల్ప సోపానపంక్తి
 ప్రతికూల విధిగాలి వాన నీసారి
 నిర్ఘాతమే యాట నిక్కంబయ్యె.
 కడగండ్లు తొలుదొల్తగల్పించి పిదప
 విధి నిన్ను సృజియించె, వేయు నింకేల
 నిహ తాఖలాశుండ! నిష్పలేహుండ....
 ఔరార! విద్యాపురాధీశనాక

౧౬౫౭ పూర్వాశ్శ్రుతియ్యదియు వై సాదృశ్యమున గల్గినదియె
 చూడుడు. ౧౯౨-౧౯౩-౧౯౪. పా.

౧౬౬౧ తెనుక వీరసింహుడు చెఱిలోనున్నప్పుడును నిట్లునకొనెను.

౧౬౬౪ (౧౩౯-౧౪౨-) కాని యపుడు నిక్కముకా లేదు. ఈసారి
 నిక్కమయ్యెనని భావము.

౧౬౬౭ ఈహ=ఉద్యమము.

లలనాస్వయం గ్రాహ లగ్నంబైనాకు
 ౧౬౭౦ శుభము చేకూర్చెడు సుముహూర్త మయ్యె;
 హతవిధిక్తై యింత యడలంగనేల?
 జానునఘ్నం బబ్ధి సాహసాంకులకు.
 బంధుమిత్రవిహీన వసుమతీలోక
 సంగంబు నాకేల? సౌఖ్యంబదేల?
 విక్రాంతులింకేల? విజయంబదేల?
 విమళియా విధితోడి విద్వేషమేల?
 మృత బంధుమిత్ర సంగతి గూర్చుదాని,
 మాల్యవతీసతీ మహితమాదాని,
 నిశ్చంచల శ్రీల నెగడొందుదాని,
 ౧౬౮౦ శాశ్వతానందంబు సమకూర్చుదాని,
 శూరాగ్రణీగమ్య సురరాజధాని,
 బ్రాహ్మింతు నిహసౌఖ్యవైముఖ్య మూని.

౧౬౬౯-౧౬౭౦ ప్రకృతమున రామరాయల, నాకలనాస్వయంగ్రాహ
 కాలముతనకును మరణకాలమగుటచే, వెనుకఁ దాను మాల్యవతి
 తోఁబల్కిన మాల్యవతీప్రాప్తి శుభముహూర్తకాలప్రసంగము
 స్మృతికివచ్చెననియొన్ననది. (చూ. ౪౪౪-౪౪౬ పాదములు.
 ౪౪౫-౪౪౭ పాదములు).

౧౬౭౨ చూ. ౯౫౫-౯౫౬ పాదములలోని మాల్యవతీ ప్రసంగమును
 స్మరించి యిట్లు పల్కుచున్నాఁడు,

ప్రియశఙ్గి, శడవయ్యై విదహాన్తి గలిగి;
 తుమియింపు విశ్వసింపుము చెలీ వీని.
 ఇదె మూల్యవతి సాధ్యి యీవీరసింహుఁ
 డీ దేహ మసి యోష కిడి దివ్యదేహ
 ముననిన్న నేవింపఁ జనుదెంచువాఁడు;
 చేపట్టుమా వీని శ్రీతకల్పవల్లి.

♦ ♦ ♦ ♦

౧౬౮౩ } ౯౨౨-౯౨౩ పాదములు స్మరణమునకురాఁగా నిట్లు
 ౧౬౮౪ } పల్కుచున్నాఁడు.

౧౬౮౩-౧౬౮౪ చూ. ౬౫౦-౬౫౧ పా.

౧౬౮౪ ,, సతీచసాక్షీప్రకృతిః స్థిరాపి పుమాంస మభ్యేతి భవాంతరేష్వపి”
 (కౌళిదాసు) ‘శ్రీతకల్పవల్లి’ యనుటచే గ్రంథాంత మంగళ
 మాచరింపబడెను. (చూ. ౧౬౮౪ పాదములు).

